
Alfredas Rukšėnas

Nacių okupacijos laikotarpio (1941–1944 m.) Lietuvoje Kauno apskrities valsčių žydų turto istorijos bruožai: nekilnojamojo turto konfiskavimas ir valdymas

Tyrimo tema – nacių okupacijos laikotarpio (1941–1944 m.) Lietuvoje žydų turto istorija. Tikslas – remiantis prieinamais archyviniais dokumentais ir istorine literatūra atsakyti į straipsnyje suformuluotus uždavinius, susijusius su Kauno apskrities valsčiuose gyvenusių žydų turto istorijos klausimais.

IVADAS

Nacių okupacijos laikotarpis (1941–1944 m.) Lietuvoje pats dramatiškiausias lietuvių ir žydų santykių istorijoje. Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti išvadose teigiama, kad okupacijos metais buvo nužudyta apie 190 000 Lietuvos žydų. Taip pat teigiama, kad genocido spartą ir mastą kontroliavusios vokiečių organizacijos žydams persekioti ir naikinti pasitelkė daugelį Lietuvos sukarintų, policijos ir administracijos organizacijų ir jomis naudojosi. Tai: a) nereguliuojamų pajėgų, susikūrusių spontaniškai ar greitai suorganizuotų karo pradžioje, elementai; b) TDA (Tautinio darbo apsaugos) daliniai, vėliau pavadinti savisaugos batalionais; c) Kauno policijos departamentas ir nemažai vietinių visos

Lietuvos policininkų; d) Lietuvos saugumo policijos agentai ir pareigūnai; e) nemažas skaičius Lietuvos civilinės administracijos padalinių¹. Komisijos išvados netiesiogiai įvardija ir kitus dalykus. Jose pateiktas žuvusių žydų skaičius kartu žymi ir turto netekusių asmenų skaičių. Jose nurodytos Lietuvos organizacijoms, kurias naciai pasitelkė žydams persekioti ir jų naikinimui vykdyti, tenka atsakomybė ne tik už aukų persekiojimą ir žūtį, bet ir už atimtą jų turtą.

Nors Lietuvos Respublikos Seimas 2011 m. birželio 21 d. yra priėmęs Lietuvos Respublikos geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymą, kitus su žydų turto susijusius nutarimus, nors visuomenėje kyla įvairių klausimų, susijusių su šių nutarimų įgyvendinimu, tačiau bendras žvilgsnis į istorikų parengtus darbus leidžia teigti, kad nacių okupacijos laikotarpio Lietuvos žydų turto istorija vertintina kaip mažai tyrinėta tema. Darbų, skirtų žydų turto temai, yra parengę istorikai Valentinas Brandišauskas², Arūnas Bubnys³. Taip pat minėtina vokiečių istoriko Christopho Dieckmanno knyga, skirta vokiečių okupacijos laikotarpio Lietuvoje tyrimams. Joje yra skyrius, aptariantis žydų turto klausimus⁴.

Siekiant pagerinti istorinių tyrimų būklę buvo pasirinkta iki šiol netyrinėta Kauno valsčiuose gyvenusių žydų turto istorijos tema. Straipsnyje keliami šie uždaviniai: 1) apžvelgti, koks buvo Berlyne veikusio Lietuvių aktyvistų fronto (toliau – LAF) ir Lietuvos laikinosios vyriausybės santykis su žydų turto reforma; 2) atskleisti, koks buvo nacių okupacinės valdžios vykdytos žydų turto reformos ryšys su Holokaustu ir jo sudedamosiomis dalimis, koks ryšys tarp Kauno apskrities valsčių žydų getizacijos ir jų nekilnojamojo turto konfiskavimo; 3) nustatyti, kiek 1941 m. rugpjūtį ir rugsėjo pradžioje buvo konfiskuota nekilnojamojo turto, kuris priklausė Kauno apskrities valsčiuose gyvenusiems žydams; apskaičiuoti šio turto vertę; 4) nustatyti, kokia konfiskuoto Kauno apskrities valsčių žydų turto dalis buvo atiduota valdyti naujiems savininkams.

Fragmentiškų žinių, rodančių, kas nacių okupacijos laikotarpiu atsitiko su Kauno apskrities valsčių žydų turto, galima rasti istoriko A. Bubnio straipsnyje, skirtame Holokausto Kauno apskrityje tyrimui⁵.

Atliekant šį tyrimą remtasi Lietuvos centrinio valstybės (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingojo (LYA) archyvų fondų dokumentais. Patys svarbiausi tyrimui archyviniai dokumentai saugomi LCVA Kauno apskrities viršininko (1941–1944 m.) fonde (R-1534). Tai Kauno apskrities viršininko, valsčių savivaldybių viršaičių ir kiti tarnybiniai raštai, kurie suteikia žinių apie žydų turto kilnojamojo ir nekilnojamojo turto kiekį, apie turto atidavimą valdyti nuomos ir panaudos pagrindais apskrities gyventojams, apie konfiskuoto turto pardavimą, jo grobstymo atvejus, nacių okupacinės valdžios nurodymus, susijusius su žydų turto reikalų tvarkymu. LYA saugomos baudžiamosios bylos (f. K-1, ap. 58) asmenų, kurie po karo buvo teisiami už tai, kad nacių okupacijos laikotarpiu dirbdami Kauno apskrities valsčių savivaldybėse,

policijos įstaigose, tarnaudami pagalbinėje policijoje ar savisaugos batalionuose prisidėjo prie žydų persekiojimo ir naikinimo.

BERLYNO LAF'AS, LIETUVOS LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ IR ŽYDŲ TURTO REFORMA

Sovietų Sąjungos 1940 m. vasarą įvykdyta Lietuvos okupacija ir aneksija, visuomeninio gyvenimo sričių sovietizavimas, gyventojų represijos, kitos realijos buvo veiksniai, dėl kurių kilo antisovietinis pasipriešinimo judėjimas, buvo ieškoma būdų atkurti šalies nepriklausomybę ir valstybingumą. Nors pasipriešinimo judėjimo siekis atkurti nepriklausomybę, panaikinti kitus sovietų okupacinio režimo padarinius laikytinas teisėtu, pats šis judėjimas, deja, nebuvo laisvas nuo antisemitizmo. Viena iš Berlyno LAF'o parengtų dokumentų ypatybių yra ta, kad juose ne tik išsakomas neigiamas požiūris į žydus, bet ir reiškiamas nuomonė, kaip turi būti pasielgta su jų turto. Berlyno LAF'o atsišaukime „Amžiams išvadukim Lietuvą – nuo žydijos jungo“ rašoma: „Visas Lietuvos žydų valdytasis ar tebevaldomas kilnojamas ir nekilnojamas turtas, žydiškų suktybių ir išnaudojimo būdu sudaryti iš Lietuvos žmonių darbo ir prakaito vaisių, pereis lietuvių tautos nuosavybėn. Šis turtas teisingu būdu perleidžiamas lietuviams, pirmoje eilėje aktingiausiems kovotojams už Lietuvos išvadavimą nuo bolševikų ir žydų jungo. Bet kuri pastebėta pastanga iš žydų pusės šiam turtui naikinti ar žaloti ko griežčiausiai bus vietoje baudžiama.“⁶ Dokumente „Už ką kovoja aktyvistai“ rašoma: „Atsižvelgiant į parazitiniį šių tarptautinių perėjų vaidmenį visoje Lietuvos istorijoje, atsižvelgiant į aukščiausius ir neatitaisomus nusikaltimus valstybės išdavime, Lietuvių Aktyvistų Frontas, elgdamasis

sutartinai su atgimstančios Europos ariška dvasia, yra pasirengęs visiškai atskirti žydus nuo Lietuvos valstybinio bei tautinio kūno ir laipsniškai įvykdyti žydų pašalinimą iš lietuviškos žemės aplamai. Visas žydišku išnaudojimu ir suktybėmis sukrautas kilnojamas turtas keliu įstatymo turės būti gražintas lietuvių tautai ir teisingai padalintas lietuvių valdymui bei nuosavybėn.⁷ „Sutvarkęs teisingais ir racionaliais pamatais bolševizmo sužalotą žemės ūkį, t. y. atstatydamas lietuviškojo sodžiaus buitį, Lietuvių Aktyvistų Frontas yra pasirengęs praveisti plačią ir gilią Lietuvos miestų reformą ir padaryti tai, kad pirmą kartą naujoje Lietuvos istorijoje mūsų miestai pasidarys lietuviški. Tautos ateičiai, valstybės solidumui ir tautinės kultūros labai lietuviški miestai yra nė kiek ne mažiau svarbus veiksnys, kaip ir lietuviški sodžiai.“⁸ Berlyno LAF'o atsišaukime „Amžiams išvaduokim Lietuvą – nuo žydijos jungo“ rašoma: „Kiekvienas be išimties Lietuvos žydas yra šiuo įsakmiai įspėjamas nedelsiant apleisti Lietuvos žemę.“⁹ Remiantis šiais Berlyno LAF'o dokumentais galima teigti, kad ši organizacija kvietė krašto gyventojus ruošti žydų turto reformai ir atėjus laikui jos imtis, t. y. žydų turtą perimti, konfiskuoti, o pačius žydus – išvaryti iš Lietuvos. Žydų turto savininke turėjo tapti lietuvių tauta.

Vokietijos ginkluotosios pajėgos 1941 m. birželio 22 d. pradėjo vykdyti Barbarosos planą ir įsiveržė į Sovietų Sąjungos teritoriją. Kilus karui, prasidėjo 1941 m. Birželio sukilimas. Lietuvių antisovietinio pasipriešinimo pagrindžio veikėjai, pagrindžio veiklai prijaučiantys šalies gyventojai perėjo prie atviros ginkluotosios kovos prieš sovietų režimą. Sukilėliai stojo į kovą su besitraukiančiais raudonarmiečiais ir sovietų režimo rėmėjais. Berlyno LAF'as dar prieš prasidedant karui rengė Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymo projektus. Sukilimo centre – Kau-

no mieste – 1941 m. birželio 23 d. Leonas Prapuolenis LAF'o Vyriausiojo štabo vardu paskelbė: „Susidariusi laikinoji vėl naujai atgimstančios Lietuvos Vyriausybė skelbia atstatanti Laisvą ir Nepriklausomą Lietuvos Valstybę. Prieš viso pasaulio tyrąją sąžinę jaunoji Lietuvos valstybė entuziastingai pasižada prisidėti prie Europos organizavimo naujais pagrindais. Žiauraus bolševizmo teroro iškankinta Lietuvių Tauta ryžtasi kurti savo ateitį tautinės vienybės ir socialinio teisingumo pagrindais.“¹⁰ Birželio 23 d. buvo paskelbta tokios sudėties vyriausybė: ministras pirmininkas – plk. Kazys Škirpa, ministrai: krašto apsaugos – gen. Stasys Raštikis, užsienio reikalų – Rapolas Skipitis, vidaus reikalų – Vladas Nasevičius, švietimo – prof. Juozas Ambrazevičius, finansų – Jonas Matulionis, prekybos – Vytautas Statkus, pramonės – dr. inž. Adolfas Damušis, žemės ūkio – prof. Balys Vitkus, darbo ir socialinės apsaugos – dr. Juozas Pajaujis, komunalinio ūkio – Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, susisiekimo – Antanas Novickis ir valstybės kontrolierius Pranas Vainauskas. Vėliau vietoj suimto ir ištremto prieš karą V. Nasevičiaus vidaus reikalų ministru paskirtas plk. Jonas Šlepetys, o prekybos ministro pareigas dėl tos pačios priežasties vietoj V. Statkaus pradėjo eiti P. Vainauskas. Tiesiogiai eiti pareigų neteko ir Vokietijoje pasilikusiems R. Skipičiui ir K. Škirpai (pastarojo neišleido vokiečiai). Ministro pirmininko pareigas iš K. Škirpos perėmė J. Ambrazevičius¹¹. Vyriausybė, vykdydama iki prasidedant sovietų okupacijai veikusias administracijos atkūrimo darbus, 1941 m. birželio 26 d. laikinai eiti Kauno apskrities valdybos pirmininko pareigas paskyrė Vytautą Morą. 1941 m. liepos 1 d. iš jo šias pareigas perėmė Vaitiekus Bortkevičius, o V. Moras tapo jo pavaduotoju¹².

Vokiečių karinės administracijos valdymo (1941 m. birželio pab.–liepos mėn.)

laikotarpiu Lietuvos laikinoji vyriausybė (veikė 1941 m. birželio 23 d.–rugpjūčio 5 d.) mėgino vykdyti savarankišką ūkio politiką. Vienas iš jos uždavinių buvo atkurti ūkinę santvarką, grindžiamą privačios nuosavybės teise. Vyriausybės ministrų kabineto 1941 m. birželio 30 d. protokolo priede rašoma: „Išlaisvintos Lietuvos tautos ūkio santvarka grindžiama privatine nuosavybe, kaip būtinausia sąlyga ekonominei gerovei kurti, ir viešąja nuosavybe, apimančia svarbiausias tautai ūkio sritis. Bendruosius tautos ūkiškus ir socialinius reikalus statydama aukščiau už paskirų jos narių interesus, valstybė tvarko privatinę nuosavybę, jos ūkišką veiklą derindama viešiesiems uždaviniams.“¹³ Siekdama įgyvendinti šį uždavinį vyriausybė priėmė sprendimą atkurti savininkų teises į turtą, kurį nacionalizavo sovietų režimas. Vyriausybės ministrų kabineto 1941 m. birželio 30 d. protokolo priede rašoma: „Sovietų Rusijos okupacinės vyriausybės atimtos žemės ir nacionalizuoti kiti turtai, kiek jie nereikalingi viešiesiems tautos ir valstybės reikalams, vyriausybės nustatyta tvarka bus grąžinami buvusiems savininkams ar pervedami atskiriems asmenims, civilinės teisės junginiams ir viešiesiems kolektyvams.“¹⁴ Žydų tautybės savininkams neturėjo būti grąžintas sovietmečiu nacionalizuotas turtas. Posėdžiuose, kurie vyko 1941 m. birželio 30 ir liepos 4 d., vyriausybė konstatavo, kad prie Ministerių kabineto steigiamo Denacionalizacijos vadyba, kad žydams, rusams ir kitiems asmenims, aktyviai veikusiems prieš lietuvių tautos interesus, priklausę nacionalizuoti turtai yra neginčijama Lietuvos valstybės nuosavybė. Vyriausybės parengti Žemės, Miestų namų ir žemės, Prekybos ir viešojo maitinimo įmonių, Pramonės įmonių, Lietuvos jūrų ir upių prekybos laivyno denacionalizacijos įstatymai, Valstybės mažmenų prekybos sistemos panaikinimo įstatymas skelbė, kad žydams, ne Lietuvos piliečiams, kitiems as-

menims, aktyviai veikusiems prieš lietuvių tautos interesus, nebus grąžintas sovietmečiu nacionalizuotas turtas, t. y. jiems priklausę ūkiai, namų sklypai, trobesiai, prekybos, viešojo maitinimo, pramonės įmonės ir laivai¹⁵. Antisemitinis denacionalizacijos įstatymų pobūdis ir aplinkybė, kad Laikinosios vyriausybės sudarymo projektus rengė Berlyno LAF'as, kurio veikloje pastebima žydų turto reformos raiška, skatina kelti klausimą, ar Laikinoji vyriausybė iš tiesų ketino eiti žydų turto reformos keliu. Apie Lietuvos laikinosios vyriausybės priimtus denacionalizacijos įstatymus istorikas V. Brandišauskas rašo: „<...> nors minėtų įstatymų turinį nulėmė okupacinė karinė valdžia, o vėliau civilinė nacių Vokietijos valdžia, nors dėl minėtos valdžios viršenybės prieš lietuvių administraciją ir jos potvarkius jie išliko deklaratyvūs ir nebuvo įgyvendinti, tačiau tai jų autorių neatleidžia nuo asmeninės atsakomybės už diskriminacinį įstatymų turinį bei visos Lietuvos žydų bendruomenės sutapatinimą su asmenimis, kovojusiais prieš Lietuvos nepriklausomybę.“¹⁶ Šis teiginys tarsi leistų daryti išvadą, kad Lietuvos laikinosios vyriausybės parengtuose denacionalizacijos įstatymuose antisemitiniai punktai atsirado dėl okupacinės valdžios spaudimo, kad iš tiesų Vyriausybė neketino eiti žydų turto reformos keliu. Tačiau tokiam vertinimui galima pritarti tik iš dalies. Lietuvių ir žydų santykiams skirtame istoriko Liudo Truskos darbe tvirtinama, kad prezidento Antano Smetonos valdymo (1927–1940 m.) laikotarpiu Lietuvos verslininkų sąjungos kelta miestų, t. y. žydų turto, reformos idėja turėjo šalininkų kone visose ideologinėse-politinėse lietuvių srovėse, ir pateikiama tai patvirtinančių faktų. Taip pat šis istorikas teigia, kad buvo ir nepritariančiųjų tokiai reformai, ir pateikia tai patvirtinančių faktų¹⁷. Akivaizdu, kad nepriklausomybės laikotarpiu šalies gyventojų nuomonei miestų, t. y. žydų turto, reformos

reikalingumo ar nereikalingumo klausimu neturėjo įtakos jokia svetima valdžia. Pats A. Smetona pasisakė prieš šią reformą. Remiantis L. Truskos tyrimu, galima daryti prielaidą, kad tiek tarp Berlyno LAF'o, tiek tarp Lietuvos laikinosios vyriausybės narių galėjo būti ir žydų turto reformą palaikančių, ir jos nepalaikančių asmenų, kad miestų, t. y. žydų turto, reformos idėja nebuvo vien nacių valdžios primestas dalykas, nors naciai iš tiesų galėjo daryti spaudimą šiuo klausimu. Tiesą šiuo atveju galėtų atskleisti tik istorinis biografinis tyrimas.

Kad ir kaip ten būtų, tiek Berlyno LAF'ui, tiek Lietuvos laikinajai vyriausybei nebuvo lemta tapti nei žydų turto reformos vykdymo organizatoriais, nei šios reformos priešininkais, nes naciai nepripažino nei sukilėlių paskelbtos nepriklausomybės, nei Birželio sukilimo metu paskelbtos Lietuvos laikinosios vyriausybės. Lietuvos generalinis komisaras Adrianas Theodoras von Rentelnas 1941 m. rugpjūčio 5 d. susitiko su Lietuvos laikinosios vyriausybės nariais ir jiems pranešė, kad įvedus vokiečių civilinę valdžią jų kaip ministrų darbas baigtas. Po šio susitikimo tą pačią dieną įvyko paskutinis Vyriausybės posėdis ir ji nutraukė savo veiklą. Generalinio komisaro 1941 m. rugsėjo 26 d. įsakymu buvo sustabdyta ir LAF'o veikla. Lietuvoje 1941 m. liepos pabaigoje įvedus nacių civilinę valdymą, Kauno apskrities valsčių administracija tapo pavaldi Kauno apygardos komisarui SA oberfiureriui Arnoldui Lentzenui. A. Lentzenas buvo pavaldus Lietuvos generalinės srities komisarui A. T. von Rentelniui, o šis – Ostlando reichskomisarui Hinrichui Lohse'ei. Nacių okupacinė valdžia Lietuvos ūkį pajungė kariniams Trečiojo reicho tikslams. Kitaip nei tvirtino Berlyno LAF'o atsišaukimai, žydų turtas tapo ne lietuvių tautos, o Trečiojo reicho nuosavybe. Antai Kauno apskrities viršininkas 1942 m. kovo 10 d. Pažaislio

valsčiaus viršaičiui rašė: „Pavedu tamstai pranešti Feliksui Matulaičiui, gyv. Pažaislio vls. Romučių k., kad dviratis nebus jam gražintas, nes visi žydų turtai nuo 1941 m. birželio 20 d. yra perėję Vokiečių Reicho nuosavybėn. Dviratis nustatyta tvarka yra parduotas Pažaislio valsčiaus savivaldybei.“¹⁸ Žydų turto reformą, kurios idėjos raiška pasitebima Berlyno LAF'o atsišaukimuose, buvo lemta įvykdyti nacių okupacinei valdžiai.

ŽYDŲ GETIZACIJA IR NEKILNOJAMOJO TURTO KONFISKAVIMAS

Istorinėje literatūroje teigiama, kad Lietuvos žydų turto likimo Antrojo pasaulinio karo metais tyrimas yra neatskiriama Holokausto studijų dalis¹⁹. Šio teiginio teisingumas nekelia abejonių, tačiau istorinių darbų ir archyvinių dokumentų analizė savo ruožtu skatina kelti klausimą, kiek žydų turto istorija nacių okupuotoje Lietuvoje sietina konkrečiai su Holokaustu. Istorinės literatūros, archyvinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad Holokaustas Lietuvoje gali būti vertintinas ne tik kaip žydų žūties, bet ir kaip jų turto atėmimo, konfiskavimo istorija. Viena iš žydų turto konfiskavimo ypatybių yra ta, kad jis buvo vykdomas administracine tvarka. Nacių okupacinė administracija šį darbą atliko pasitelkdama lietuvių savivaldos įstaigas, policines struktūras ir šioms pavaldžią pagalbinę policiją. Kitas žydų turto konfiskavimo bruožas tas, kad jis buvo tiesiogiai susijęs su sudedamosiomis Holokausto eigos dalimis. Žymus Holokausto tyrėjas Raulis Hilbergas žydų genocidą apibūdina kaip administracinį-biurokratinį procesą ir išskiria šias jo sudedamąsias dalis: aukos tapatybės nustatymas, turto nusavinimas ir koncentravimas. Paskutinę proceso sudedamąją dalį, t. y. aukų žudynes, jis apibūdina

dvejopai: a) mobiliosios žudymo operacijos okupuotoje Sovietų Sąjungoje; b) deportacijos ir naikinimo stovyklos užimtoje likusioje Europos dalyje²⁰. Šias sudedamąsias Holokausto dalis galima įžvelgti ir Lietuvos žydų genocido eigoje, nors jos nebuvo reiškiniai, griežta seka einantys vienas po kito. Joms buvo būdingas tam tikras paraleliškumas. Istorinės literatūros, archyvinių dokumentų analizė leidžia manyti, kad žydų turto konfiskavimas gali būti vertinamas ir šitaip.

Nekilnojamojo turto konfiskavimas yra tiesiogiai sietinas su Lietuvoje 1941 m. vasarą ir rudenį vykdyta žydų getizacija. Kilnojamojo turto konfiskavimas sietinas tiek su žydų getizacija, tiek su jų masinėmis žudynėmis, tiek su laikotarpiu prieš getų steigimą, kuris atskirose Lietuvos vietovėse pasibaigė ne vienu metu. Po konfiskavimo žydų turto istorija įgauna naują, su žydų genocido eiga nesusijusią liniją. Vis dėlto pagrindine jos prielaida laikytinas Holokaustas. Taip manyti leidžia aplinkybė, kad konfiskuotu žydų turtu disponavo, su juo susijusius reikalus tvarkė jau nebe aukos, o kiti asmenys, t. y. okupacinė administracija, lietuvių savivaldos įstaigų ir policinių struktūrų pareigūnai. Jie rūpinosi žydų turto registravimo ir likvidavimo (pardavimo, atidavimo valdyti ne žydų tautybės asmenims) reikalais.

Kauno apskrities centre Kauno mieste žydų getizacija prasidėjo dar karinės vokiečių administracijos valdymo laikotarpiu. Jos pradžia sietina su Kauno miesto komendanto ir Kauno miesto burmistro 1941 m. liepos 10 d. įsakymu Nr. 15, kuriuo žydams nurodoma išsikelti į Vilijampolės getą²¹. Getas baigtas steigti 1941 m. rugpjūčio 15 d. Šio proceso pradžia Kauno apskrities valsčiuose sietina su Rytų krašto reichskomisaro H. Lohse's 1941 m. rugpjūčio 13 d. direktyvomis, kurių nuostatomis okupacinė valdžia pradėjo vadovautis dar iki tos datos. Vienas jų punktų skelbė, kad kaimiškiosiose

vietovėse turi nebelikti žydų; žydai turi būti sutelkti miestuose arba didžiųjų miestų rajonuose, kur ir anksčiau gyveno daug žydų. Ten turi būti sukurti getai, žydams turėjo būti uždrausta išeiti iš jų²². Kauno apskrities viršininkas 1941 m. rugpjūčio 7 d. visiems valsčių viršaičiams ir policijos nuovadų viršininkams rašė:

„Pavedu Tamstoms bendrai veikiant ligi š. m. rugpjūčio mėn. 15 d. žydų getams atskirti nuošalinę miestelio dalį, aptverti ją jų lėšomis ir apgyvendinti visus valsčiaus žydus. Kitų rasių asmenys, kurie gyvena su žydais ar žydėmis kaip sutuoktiniai, turi tokius ryšius nutraukti. Tokių ryšių nenutraukę arba, kad ir nutraukę, bet palaiką su antra puse fizinius ar medžiaginius ryšius, traktuojami kaip žydai ir uždaromi getuose. Į getus talpinami ir jų vaikai. Getų tvoras galima daryti iš vielos, lentų ir karčių. Tvorų sandarumas iš viešųjų pravažiavimų pusės yra būtinas, iš kitur nebūtinus. Išorinė getų apsauga organizuojama iš partizanų kariniais pagrindais. Apsaugos tikslas – kad žydai saivališkai nesišalintų iš geto ir kad pašaliniai asmenys nepalaikintų ryšių su getuose gyvenančiais. Sutalpinus getuose žydus įspėti, kad bandantys saivališkai išeiti už geto ribų apsaugos pareigūnų be įspėjimo bus šaudomi. Getų viduje tvarkai palaikyti iš žydų tarpo suorganizuoti policiją, žiūrint reikalo, iš 5–15 asmenų. Žydų policistus apginkluoti medinėmis kuokelėmis, kurias jie gali vartoti tvarkos palaikymo reikalui. Kur dar nėra žydų komitetų, įpareigoti juos griežtai apibrėžtu laiku tokius komitetus sudaryti. Komitetų sudėtis 12 asmenų. Komiteto asmeninės sudėties sąrašai įteikiami po vieną viršaičiui ir policijos nuovados viršininkui. Dėl kurios nors priežasčių komiteto nariui išvykus, jo vieton per 24 val. turi būti išrinktas kitas ir apie tai pranešta viršaičiui ir policijos nuovados viršininkui. Per šį komitetą tvarkomi visi žydiškojo geto

reikalai. Žydai getuose maitinasi savo pačių lėšomis, sumažintomis maisto normomis ir be teisės gauti šiuos produktus: mėsos ir jos gaminių, pieno ir jo gaminių, riebalų ir kiaušinių. Žydams tenkantis maisto davinyš perduodamas komitetui, kurie patys ir paskirstymu rūpinasi. Ligi žydai bus suvaryti į getus, t. y. iki š. m. VIII.15 d., ten, kur nėra atskirų žydams krautuvijų, nustatyti jiems atskirą paros valandų laiką, reikalingą prekėmis apsirūpinti. Getuose gyvenantiems žydams vyriškosios lyties nuo 12–60 metų amžiaus turi būti sudaryti sąrašai jų specialybėms, kurių vienas egzempliorius laikomas valsčiaus savivaldybėje, vienas policijos nuovadoje ir vienas siunčiamas man. Šių sąrašų sudarymą reikia pavesti getuose esantiems intelektinių profesijų žydams. Pagal tuos sąrašus bus galima tikslingiau naudoti žydus darbams. Šiuos nuostatus vykdo viršaitis ir policijos nuovados viršininkas sutartina ir jie abu už tai atsakingi.“²³

Istorinėje literatūroje getų įsteigimas laikomas aplinkybe, sudariusia prielaidas masinėms žydų žudynių operacijoms įvykti. Kita vertus, tiek cituotojo Kauno apskrities viršininko tarnybinio rašto valsčių viršaičiams turinio, tiek istorinės literatūros analizė leidžia teigti, kad žydų uždarymas getuose reiškė jų atskyrimą nuo turimo nekilnojamojo turto ir nuo didelės dalies kilnojamojo turto. Reichskomisar H. Lohse's 1941 m. rugpjūčio 13 d. direktyvose nurodyta, kad getuose uždarytų žydų turtas turi būti konfiskuotas ir atiduotas saugoti²⁴. Kauno apskrities viršininkas 1941 m. rugpjūčio 19 d. valsčių viršaičiams rašė, kad, remiantis Kauno apygardos komisaro nurodymais, visas valsčiaus teritorijoje esantis buvęs žydų turtas, inventorių ir kt. pereina valsčių viršaičių žinion, o šie rūpinasi tinkamu jo tvarkymu ir apsauga. Nustačius, kad šis turtas grobomas, atlikti kvotą siekiant nustatyti kaltininkus²⁵.

Toliau nagrinėjama, kiek buvo konfiskuota nekilnojamojo turto, priklausiusio Kauno apskrities valsčiuose gyvenusiems žydams.

Aukštoji Panemunė. Aukštosios Panemunės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. duomenimis, valsčiuje buvo tik viena žydo Joselio Flygelio, gyvenusio Prendzeliavos kaime, 11 asmenų šeima²⁶. Valsčiaus viršaičio susirašinėjimo su Kauno apskrities viršininku dokumentų analizė leidžia teigti, kad iš 3 žydų savininkų buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 3 gyvenamieji namai, 3 tvartai ir 3 žemės sklypai (30, 22,69 ir 7,9 ha; bendras plotas 60,59 ha). 30 ha žemės sklypo, 1 gyvenamojo namo ir 1 tvarto kartu su gyvuoju ir negyvuju inventoriumi bendra vertė buvo 167 000 rb; 22,69 ha žemės sklypo, 1 gyvenamojo namo ir 1 tvarto kartu su gyvuoju ir negyvuju inventoriumi – 81 000 rb; 7,9 ha žemės sklypo, 1 gyvenamojo namo ir 1 tvarto kartu su gyvuoju ir negyvuju inventoriumi – 30 000 rb. Bendra šio turto vertė – 278 000 rb. Dviejų žydų turtas buvo valsčiaus Prendzeliavos, o trečio – Savanorių kaime²⁷.

Babtai. Babtų valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 11 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 93 žydai²⁸. Išlikusių valsčiaus savivaldybės pareigūnų sudarytų žydų turto skolų sąrašų ir susirašinėjimo su Kauno apskrities viršininku analizė leidžia manyti, kad čia iš 9 žydų savininkų buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 10 gyvenamųjų namų (bendra vertė 31 000 rb), 7 tvartai (bendra vertė 3 100 rb), 1 pastogė (vertė 200 rb), 1 sandėlis (vertė 1 000 rb), 1 skerdykla (vertė 200 rb) ir 1 daržinė (vertė 200 rb). Bendra trobesių vertė – 35 700 rb. Duomenys leidžia manyti, kad 9 žydai turėjo po žemės sklypą. Šių 9 sklypų dydis nežinomas, o bendra vertė – 15 000 rb. Bendra nekilnojamojo turto, t. y. trobesių ir žemės sklypų, vertė – 50 700 rb. Turimi duomenys leidžia manyti, kad buvo konfiskuota ir žydų bendruomenei

priklausiusi sinagoga (vertė 5 000 rb). Žydų nekilnojamas turtas buvo Babtų miestelio Turgaus aikštėje, Kauno, Teškupio ir Priplaukos gatvėse²⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad iš 9 žydų savininkų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis turtas: 10 gyvenamųjų namų, 7 tvartai, 1 pastogė, 1 sandėlis, 1 skerdykla, 1 daržinė, 1 sinagoga ir 9 žemės sklypai (jų dydis nežinomas, o bendra vertė – 15 000 rb). Bendra trobesių kartu su sinagoga vertė – 40 700 rb. Bendra žydų trobesių kartu su sinagoga ir 9 žemės sklypų vertė – 55 700 rb.

Čekiškė. Čekiškės valsčiaus savivaldybės pareigūnų parengtų žydų turto sąrašų ir tarnybinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad buvo konfiskuotas maždaug 79 žydams priklausęs nekilnojamas turtas: 75 gyvenamieji namai, 30 tvartų, 11 malkinių, 8 daržinės ir 7 klėtys. Konfiskuotų 48 gyvenamųjų namų, 26 tvartų, 11 malkinių, 8 daržinių ir 7 klėčių bendra vertė – 202 900 rb. Taip pat konfiskuoti 7 žydų 7 ūkiams priklausę 7 žemės sklypai (2,75, 9,5, 12, 14, 22,8, 28 ir 30 ha), kurių bendras plotas – 119,05 ha. Iš 30 žydų konfiskuotas 31 daržas, kurių bendras plotas – 29 683 m². Be to, konfiskuotas žydų bendruomenės turtas – 1 gyvenamasis namas ir 1 sinagoga (bendra vertė 25 000 rb)³⁰.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Čekiškės valsčiuje iš maždaug 79 žydų savininkų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis turtas: 76 gyvenamieji namai, 30 tvartų, 11 malkinių, 8 daržinės, 7 klėtys, 1 sinagoga ir 31 daržas (bendras plotas 29 683 m²), taip pat 7 ūkiams priklausę 7 žemės sklypai (bendras plotas 119,05 ha). Dalies konfiskuoto turto (49 gyvenamųjų namų, 26 tvartų, 11 malkinių, 8 daržinių, 7 klėčių ir 1 sinagogos) bendra vertė – 227 900 rb.

Garliava. Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. duomenimis, vals-

čiuje gyveno 285 žydai³¹. Valsčiaus savivaldybės pareigūnų sudarytų turto nuomos sutarčių ir susirašinėjimo su apskrities viršininku dokumentų analizė leidžia teigti, kad iš 69 žydų savininkų buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 50 gyvenamųjų namų, 29 sandėliai, 16 tvartų, 3 šopos, 4 priestatai, 4 kluonai, 3 pašiūrės, 3 malkinės, 4 klėtys ir 1 namukas. Taip pat konfiskuotas 1 daržas ir 56 žemės sklypai (3 sklypų dydis nežinomas, o 53 sklypų bendras plotas – 129,4795 ha). Konfiskuotas šis bendruomeninis turtas: 1 sinagoga, 1 daržas (priklausė sinagogai) ir žemės sklypai, kurių bendras plotas – 1,3 ha. Dalis žydų turto buvo Garliavos miestelio Vytauto, J. Basanavičiaus, Marijonos, Pažerų ir K. Aglinsko gatvėse, taip pat bendrosiose miestelio ganyklose. Kita dalis buvo valsčiaus Ilgakiemių, Naujosios Marvelės, Karkiškių, Linksmadvario, Pagirių, Vaitapolės ir Marviliaus kaimuose³².

Apibendrinant galima teigti, kad iš 69 žydų savininkų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 50 gyvenamųjų namų, 29 sandėliai, 16 tvartų, 4 priestatai, 4 kluonai, 4 klėtys, 3 šopos, 3 pašiūrės, 3 malkinės, 1 namukas, 1 sinagoga, taip pat 2 daržai ir 59 žemės sklypai (56 sklypų bendras plotas – 130,7795 ha).

Jonava. Jonavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 20 d. duomenys Kauno apskrities viršininkui apie Jonavos miesto žydų turtą leidžia manyti, kad valsčiuje buvo konfiskuotas šis žydų bendruomenės turtas: 4 sinagogos (bendra vertė 158 000 rb), 2 gyvenamieji namai (bendra vertė 7 000 rb), 2 sandėliai (bendra vertė 900 rb) ir 1 pradžios mokykla (vertė 25 000 rb). Bendra pastatų vertė – 190 900 rb. Šie pastatai stovėjo Jonavos miesto Klaipėdos, Ramiojoje ir Sodų gatvėse. Minėtų ir kitų duomenų analizė leidžia manyti, kad konfiskuoti šie 49 žydams priklausę trobesiai: 56 gyvenamieji namai, 28 tvartai, 19 sandėlių, 14 kluonų,

9 priestatai, 7 daržinės, 3 pirtys, 2 vandens malūnai, 2 rūšiai, 1 svirnas ir 1 pašiūrė. 25 namų bendra vertė – 298 000 rb, 19 sandėlių – 40 400 rb, 9 priestatų – 16 570 rb, 3 tvartų – 750 rb ir 2 rūšių – 2 000 rb. Bendra konfiskuotų žydų bendruomenės pastatų ir žydų trobesių vertė – 357 720 rb. Taip pat konfiskuoti 24 žemės sklypai (0,25, 1, 2, 2, 3,5, 3,5, 4, 10,6, 11, 11, 11, 12, 20, 22, 22, 22, 30, 30, 30, 30, 30, 30, 30 ir 30 ha), kurių bendras plotas – 397,85 ha. Šis turtas buvo Jonavos miesto Klaipėdos, Neringos, Ramiojoje, Sodų ir Vilniaus gatvėse, valsčiaus Ilgabrady, Išorų, Jakimaukos, Karčių, Makštuvos, Šafarkos, Terenuvkos, Užusalių, Vareikių, Varpėnų kaimuose ir Mikainių dvare³³.

Apibendrinant galima teigti, kad iš 49 žydų savininkų ir žydų bendruomenės konfiskuotas šis turtas: 58 gyvenamieji namai, 28 tvartai, 21 sandėlis, 14 kluonų, 9 priestatai, 7 daržinės, 4 sinagogos, 3 pirtys, 2 rūšiai, 2 vandens malūnai, 1 svirnas, 1 pradžios mokykla, 1 pašiūrė ir 24 žemės sklypai (bendras plotas 397,85 ha). Dalis nurodytų pastatų buvo įkainoti taip: 27 namų bendra vertė – 305 000 rb, 21 sandėlio – 41 300 rb, 9 priestatų – 16 570 rb, 4 sinagogų – 158 000 rb, 3 tvartų – 750 rb, 2 rūšių – 2 000 rb ir 1 pradžios mokyklos – 25 000 rb. Bendra šių pastatų vertė – 548 620 rb.

Kruonis. Kruonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 13 d. duomenimis, iki liepos 25 d. valsčiuje gyveno 153 žydai³⁴. Valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 13 ir 14 d. apskrities viršininkui pateikti duomenys leidžia teigti, kad buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas. Iš 32 žydų, gyvenusių Darsūniškio miestelyje, konfiskuoti 32 trobesiai (23 gyvenamieji namai, 17 tvartų, 7 kluonai, 2 svirnai ir 1 vandens malūnas). Viso šio turto, išskyrus vandens malūną, bendra vertė – 133 000 rb. Iš 17 žydų konfiskuota 16 jiems priklausiusių žemės sklypų (bendras plotas 20,61 ha), kurių

bendra vertė – 12 300 rb. Iš 21 Kruonio miestelyje gyvenusio žydo buvo konfiskuoti 18-ai jų priklausę trobesiai (20 gyvenamųjų namų, 19 tvartų, 7 kluonai ir 6 svirnai), kurių bendra vertė – 150 000 rb. Trobesiai stovėjo Kruonio miestelio Darsūniškio, Gardino, Kauno ir Vilniaus gatvėse. Taip pat konfiskuoti 10 žydų priklausę 9 žemės sklypai (bendras plotas 52,78 ha), kurių bendra vertė – 39 700 rb. Be to, konfiskuotas 2 žydams Kalvių kaime priklausęs nekilnojamas turtas: vieno žydo – 1 gyvenamasis namas ir 1 kluonas, kito žydo – 0,5 ha žemės sklypas (vertė 600 rb).

Taigi Kruonio valsčiuje buvo konfiskuotas maždaug 55 žydams savininkams Darsūniškio ir Kruonio miesteliuose bei Kalvių kaime priklausęs nekilnojamas turtas. Konfiskuoti šie trobesiai: 44 gyvenamieji namai, 36 tvartai, 15 kluonų, 8 svirnai ir 1 vandens malūnas. Didžiosios dalies šio turto (43 gyvenamųjų namų, 36 tvartų, 14 kluonų ir 8 svirnų) bendra vertė – 283 000 rb. Konfiskuoti 26 žemės sklypai (bendras plotas 73,98 ha), kurių bendra vertė – 52 600 rb. Minėtos didžiosios dalies trobesių ir 26 žemės sklypų bendra vertė – 335 600 rb. Taip pat buvo konfiskuota žydų bendruomeninio turto – 2 sinagogos: viena jų stovėjo Darsūniškyje (vertė 3 000 rb), kita (vertė 1 000 rb) – Kruonyje, Vilniaus gatvėje. Abiejų sinagogų bendra vertė – 4 000 rb. Be to, konfiskuotas bendruomenei priklausęs gyvenamasis namas. Esama žinių, kad buvęs konfiskuotas ir Žydų bendrovei priklausęs 0,16 ha žemės sklypas (vertė 200 rb)³⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad 1941 m. rugpjūčio mėn. Kruonio valsčiuje buvo konfiskuotas 55 žydams, Žydų bendrovei ir žydų bendruomenei priklausęs nekilnojamas turtas, kurį sudarė įvairūs pastatai (45 gyvenamieji namai, 36 tvartai, 15 kluonų, 8 svirnai, 2 sinagogos ir 1 vandens malūnas) ir 27 žemės sklypai (bendras plotas 74,05 ha).

Didžiosios dalies trobesių (43 gyvenamųjų namų, 36 tvartų, 14 kluonų ir 8 svirnų) bendra vertė – 283 000 rb. 2 sinagogų bendra vertė – 4 000 rb. Visų 27 žemės sklypų bendra vertė – 52 800 rb. Minėtos didžiosios dalies trobesių kartu su 2 sinagogomis ir 27 žemės sklypų bendra vertė – 339 800 rb.

Lapės. Lapių valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 12 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 2 žydų šeimos (17 asmenų)³⁶. Valsčiaus savivaldybės parengtų žydų turto sąrašų, kitų dokumentų analizė leidžia manyti, kad 1941 m. rugpjūčio pirmojoje pusėje buvo konfiskuoti 6 žydų savininkų turėti 4 ūkiai. Ūkiams priklausė šie trobesiai: 3 gyvenamieji namai, 2 tvartai, 2 sandėliai, 1 kluonas ir 1 daržinė. 2 gyvenamųjų namų bendra vertė – 24 500 rb, 2 sandėlių – 1 050 rb, 1 kluono – 1 500 rb, 1 tvarto – 1 200 rb (bendra šių trobesių vertė – 28 250 rb). 1 gyvenamojo namo, 1 tvarto ir 1 daržinės bendra vertė – 1 500 rb. Bendra šių trobesių vertė – 29 750 rb. Taip pat konfiskuoti 4 žemės sklypai: 1,6 ha (vertė 48 000 rb), 1,17 ha (vertė 46 800 rb), 4,98 ha (dalies šio sklypo, 1,13 ha, vertė 2 400 rb) ir 10 ha (dalies šio sklypo, 6,94 ha, vertė 18 000 rb). Bendras žemės sklypų plotas – 17,8 ha (dalies šio bendro ploto, 10,84 ha, vertė 115 200 rb). Šių dalies žemės sklypų ir trobesių vertė – 144 950 rb. Taip pat buvo konfiskuotas žydų draugijai „Chevra kadiša“ priklausęs ūkis, kurį sudarė šis turtas: 1 gyvenamasis namas (vertė 10 500 rb), 1 sandėlis (vertė 1 200 rb), 4,03 ha žemės sklypas (vertė 48 000 rb). Draugijos trobesių bendra vertė – 11 700 rb. Draugijos trobesių ir žemės sklypo bendra vertė – 59 700 rb. Žydų savininkų ir žydų draugijos turtas buvo šio valsčiaus Ginėnų, Milikonų, Sargėnų ir Varlupos kaimuose³⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad iš 6 valsčiaus žydų ir žydų draugijos „Chevra kadiša“ buvo konfiskuotas šis turtas:

4 gyvenamieji namai, 3 sandėliai, 2 tvartai, 1 kluonas ir 1 daržinė. Šių trobesių bendra vertė – 41 450 rb. Taip pat konfiskuoti 5 žemės sklypai (bendras plotas 21,78 ha). Dalies šio bendro žemės ploto (14,87 ha) vertė – 163 200 rb. Konfiskuotų valsčiaus žydams ir draugijai „Chevra kadiša“ priklaususių trobesių ir 14,87 ha žemės sklypo bendra vertė – 204 650 rb.

Pakuonis. Pakuonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 11 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 45 žydai³⁸. Valsčiaus savivaldybės tarnybinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad buvo konfiskuotas šis žydams savininkams priklausęs nekilnojamasis turtas: 6 gyvenamieji namai, 6 tvartai ir 1 kluonas. Taip pat konfiskuoti 5 žemės sklypai, iš kurių 3 (9,52, 0,14 ir 0,8 ha) bendras plotas – 10,46 ha. 2 sklypų dydis nežinomas. Esami duomenys nenurodo kiekvieno turto objekto vertės atskirai. Galimas toks jų vertės apibūdinimas: 1 gyvenamojo namo vertė – 4 000 rb; 2 gyvenamųjų namų, 2 tvartų, 1 kluono ir 2 žemės sklypų (bendras plotas 0,94 ha) bendra vertė – 11 000 rb; 2 gyvenamųjų namų, 2 tvartų ir 2 žemės sklypų (dydis nežinomas) bendra vertė – 18 000 rb; 1 gyvenamojo namo ir 1 tvarto kartu su gyvuoju ir negyvuoju inventoriumi bei 1 žemės sklypo (9,52 ha) bendra vertė – 20 500 rb. Žydų turtas buvo Pakuonio kaime³⁹.

Pažaislis. Pažaislio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 26 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 143 žydai. Valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 26 d. apskrities viršininkui rašė, kad valsčiuje yra 30 nacionalizuotų gyvenamųjų namų (bendra vertė 184 200 rb), 2 žemės ūkiai su trobesiais (bendra vertė 70 000 rb) ir 1 sinagoga (vertė 1 000 rb). Bendra šio turto vertė – 255 200 rb⁴⁰. Iš šių duomenų aišku, kad 1 sinagoga (vertė 1 000 rb) buvo konfiskuoto bendruomeninio turto dalis. Duomenys apie perduotą valdyti žydų turtą leidžia manyti,

kad iš 15 žydų savininkų buvo konfiskuota 15 ūkių, kuriuos galėjo sudaryti 15 gyvenamųjų namų, 15 tvartų ir 15 žemės sklypų (bendras plotas 17,98 ha)⁴¹.

Apibendrinant galima manyti, kad iš 15 žydų savininkų (jie turėjo 15 ūkių), kitų asmenų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 30 gyvenamųjų namų (bendra vertė 184 200 rb), 15 tvartų, 1 sinagoga (vertė 1 000 rb) ir 15 žemės sklypų (bendras plotas 17,98 ha). Dalies iš 15 konfiskuotų žemės ūkių, t. y. 2 žemės ūkių su trobesiais, bendra vertė – 70 000 rb. Bendra konfiskuotų trobesių, sinagogos ir dalies žemės sklypų vertė – 255 200 rb.

Raudondvaris. Raudondvario valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 13 d. apskrities viršininkui rašė, kad valsčiuje yra 189 žydai, kurių dauguma tomis dienomis keliasi į Viliampolę⁴². 1941 m. rugpjūčio 25 d. valsčiaus viršaitis apskrities viršininkui rašė: „Raudondvario valsčiuje žydų turtai yra gyvenami namai ir vasarnamiai, kurie apytikriai įvertinti apie pusantro milijono rublių suma.“⁴³ Archyviniai duomenys apie perduotą valdyti turtą leidžia manyti, kad buvo konfiskuoti 2 žydams priklausę 2 ūkiai, kuriuos sudarė šis turtas: 3 gyvenamieji namai, 1 tvartas, 1 sargo namukas, 1 sandėliukas, 1 lauko virtuvė, 1 daržas (0,65 ha) ir 2 žemės sklypai (0,86 ir 2,5 ha), kurių bendras plotas 3,36 ha. Vienam ūkiui priklausiusių trobesių, t. y. 1 gyvenamojo namo (vertė 8 100 rb), 1 sandėliuko (vertė 250 rb), 1 lauko virtuvės (vertė 350 rb) ir 1 sargo namuko (vertė 460 rb), bendra vertė – 9 160 rb. 2,5 ha ploto žemės sklypo vertė – 1 935 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypo vertė – 11 095 rb⁴⁴.

Rumšiškės. Rumšiškių valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 11 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 125 žydų tautybės asmenys⁴⁵. Valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio mėn. informavo apskrities viršininką apie nenacionalizuotą žydų turtą. Pasak jo, gyvena-

mųjų ir negyvenamųjų namų valsčiuje buvo 58 (bendra vertė 102 000 rb). Žemės ūkio ir plečių plotas – 8,16 ha (vertė 24 000 rb). Taip pat buvo 1 įmonė (vertė 8 000 rb) ir 1 sinagoga (vertė 3 000 rb). Namų apyvokai nereikalingų daiktų vertė – 2 000 rb, o viso turto vertė – 139 000 rb⁴⁶. Duomenų apie perduotą valdyti žydų turtą analizė leidžia manyti, kad buvo konfiskuoti 3 žydams savininkams priklausę 3 ūkiai, kuriuos sudarė šis turtas: 3 gyvenamieji namai, 3 tvartai ir 3 žemės sklypai (3,96, 1,50 ir 3,76 ha), kurių bendras plotas – 9,22 ha⁴⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad buvo konfiskuotas šis 3 žydams savininkams, kitiems asmenims ir žydų bendruomenei priklausęs nekilnojamas turtas: 58 gyvenamieji ir negyvenamieji namai (bendra vertė 102 000 rb), 3 gyvenamieji namai ir 3 tvartai (jie galėjo būti 58 gyvenamųjų ir negyvenamųjų namų sudedamoji dalis), 1 sinagoga (vertė 3 000 rb), 1 įmonė (vertė 8 000 rb) ir 3 žemės sklypai (3,96, 1,50 ir 3,76 ha), kurių bendras plotas – 9,22 ha (tikėtina, kad šie sklypai galėjo būti sudedamoji minėto 8,16 ha ploto žemės ūkio ir plečių dalis). 58 gyvenamųjų ir negyvenamųjų namų, 1 sinagogos, 1 įmonės, taip pat 8,16 ha žemės ūkio ir plečių bendra vertė – 137 000 rb, o kartu su kilnojamuoju turtu – 139 000 rb.

Seredžius. Seredžiaus valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 112 žydų šeimų (356 asmenys). Valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 12 d. apskrities viršininkui rašė, kad „yra nenacionalizuoti turtai: 89 gyvenamieji namai, 75 negyvenami namai, 1 žemės ūkis, 1 sinagoga, 1 limonado įmonė ir visas kilnojamas turtas, reikalingas ir nereikalingas namų apyvokai. Viso turto vertė skaitoma apie 350 000 rb. Tikslesnės žinios turto vertės bus suteiktos iki š. m. VIII.25 d. galutinai surašius ir įkainavus visą turimą žydų turtą.“⁴⁸ Archyvinės žinios apie perduotą valdyti žydų

turtą leidžia teigti, kad iš 50 žydų savininkų buvo konfiskuotas šis nekilnojamasis turtas: 2 gyvenamieji namai, 2 tvartai, 2 žemės sklypai (bendras plotas 17 ha) ir 48 daržų sklypai (bendras plotas 11 ha)⁴⁹.

Apibendrinus šias dvi duomenų grupes galima teigti, kad iš 50 žydų ir kitų asmenų, taip pat iš žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis turtas: 89 gyvenamieji namai, 75 negyvenamieji namai, 2 tvartai (jie galėjo būti ir sudedamoji negyvenamųjų namų dalis), 1 sinagoga, 1 įmonė (gamino limonadą), 2 žemės sklypai (bendras plotas 17 ha) ir 48 daržų sklypai (bendras plotas 11 ha). Šio nekilnojamojo turto kartu su kilnojamuoju turtu bendra vertė galėjo būti apie 350 000 rb.

Vandžiogala. Vandžiogalos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 227 žydai (135 suaugusieji ir 92 mažamečiai)⁵⁰. Valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 22 d. apskrities viršininkui rašė: „Šiame valsčiuje yra nacionalizuoti šie turtai: 1. 3 žemės ūkiai, susidedantys iš 82 ha ir 20 arų su trobesiais, kurių bendra vertė 145 000 rb; 2. 17 miestely gyvenamų namų su plečiais ir kitais trobesiais, kurių bendra vertė 184 000 rb; 3. 13 arklių vertė 15 600 rb; 4. 19 melžiamų karvių vertė 22 400 rb; 5. 4 vežimų vertė 1 000 rb. Bendra viso nacionalizuoto turto vertė 368 000 rb.“⁵¹ Valsčiaus viršaičio susirašinėjimas su Kauno apskrities viršininku apie perduotą valdyti turtą leidžia manyti, kad iš 3 žydų savininkų buvo konfiskuoti 3 gyvenamieji namai ir 3 tvartai. Taip pat konfiskuoti kiekvienam iš jų priklausę po vieną žemės sklypą (30, 18, 12 ir 3,31 ha), kurių bendras plotas – 51,43 ha. Žydų turtas buvo Vandžiogalos miestelyje ir valsčiaus Skrebeniškių kaime⁵². Tikėtina, kad sklypai, kurių bendras plotas – 51,43 ha, galėjo būti 3 žemės ūkių, turėjusių 82,5 ha žemės ir trobesių, sudedamoji dalis.

Apibendrinant galima teigti, kad iš 3 žydų savininkų ir kitų žydų konfiskuotas šis

nekilnojamasis turtas: 20 gyvenamųjų namų, 3 tvartai ir 3 žemės sklypai (bendras plotas 82,5 ha; į jį greičiausiai įėjo ir 3 žydų savininkų turėti 3 žemės sklypai, kurių bendras plotas 51,43 ha). Šio ir kito konfiskuoto nekilnojamojo turto bendra vertė – 329 000 rb.

Veliuona. Veliuonos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 9 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 237 žydai⁵³. Išlikusių valsčiaus savivaldybės pareigūnų parengtų žydų tautybės asmenų ir jų turto sąrašų, kitų dokumentų analizė leidžia manyti, kad 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo konfiskuotas šis 60 žydų savininkų priklausęs nekilnojamasis turtas: 57 gyvenamieji namai, 31 tvartas, 15 malkinių ir 12 sandėlių. Bendra trobesių vertė – 905 100 rb. Taip pat konfiskuoti žydui Dovydui Rozinui priklausęs 30 ha (vertė 100 000 rb) ir Henei Taršienei – 10 ha (vertė 10 000 rb) ploto žemės sklypai, kurių bendra vertė – 110 000 rb. Bendra konfiskuotų trobesių ir žemės sklypų vertė – 1 015 100 rb. Konfiskuoto bendruomeninio nekilnojamojo turto dalis – 3 gyvenamieji namai (bendra vertė 50 000 rb)⁵⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad iš 60 žydų savininkų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis turtas: 60 gyvenamųjų namų, 31 tvartas, 15 malkinių, 12 sandėlių ir 2 žemės sklypai (bendras plotas 40 ha). Bendra trobesių vertė – 955 100 rb, bendra konfiskuotos žemės vertė – 110 000 rb. Taigi bendra viso konfiskuoto turto vertė – 1 065 100 rb.

Po karo buvęs Veliuonos valsčiaus savivaldybės viršaitis Benadas Cvirka teisiamas kalbėjo, kad tuo metu, kai buvo suiminėjami žydai, jis vaikščiojo po žydų namus ir juos užantspauduodavo⁵⁵. Sakė, kad 1941 m. rugsėjo pradžioje vadovavęs grupei žmonių, kurie apžiūrėdavo ir užantspauduodavo žydų namus. Tuo metu žydai buvo sutelkti sinagogoje ir turėjo būti greitai išsiųsti. Buvo apžiūrėta ir užantspauduota 15 ar 16 namų⁵⁶. Buvęs

Veliuonos pagalbinės policijos narys Jonas Sabaliauskas prisiminė, kad tuo metu, kai buvo suimtinėjama paskutinė žydų grupė, jis kartu su B. Cvirka vaikščiojo po suimtų žydų namus ir padėjo juos užplombuoti. Užėjęs vidun, B. Cvirka apžiūrėdavo patalpose likusį turtą. Paskui būdavo pakabinama spyna, namas užrakinamas, o raktas paaimamas. Galiausiai namas būdavo užplombuojamas arba užkalamas lentomis⁵⁷. Tikėtina, kad panašiai elgėsi ir kitų Kauno apskrities valsčių viršaičiai.

Vilkija. Vilkijos valsčiaus viršaičio duomenimis, iki 1941 m. rugpjūčio vidurio valsčiuje gyveno 603 žydai. Valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio mėn. tarnybiniame rašte, kurį apskrities viršininko įstaiga gavo rugpjūčio 15 d., šios įstaigos vadovui pranešama, kad valsčiuje yra šis nenacionalizuotas žydų turtas: 121 gyvenamasis namas (bendra vertė apie 484 000 rb), 2 sinagogos (bendra vertė apie 12 000 rb) ir kt.⁵⁸ Taip pat prieš konfiskuojant turtą Vilkijoje buvo 1 ūkis (8 ha žemės), anksčiau priklausęs žydui Faiveliiui Antuckiui⁵⁹.

Apibendrinant šiuos duomenis galima teigti, kad iš Vilkijos žydo F. Antuckio, kitų žydų savininkų ir žydų bendruomenės buvo konfiskuotas šis nekilnojamas turtas: 121 gyvenamasis namas (bendra vertė 484 000 rb), 2 sinagogos (bendra vertė 12 000 rb), 1 tvartas ir 8 ha žemės sklypas. Bendra gyvenamųjų namų ir sinagogų vertė – 496 000 rb.

Zapyškis. Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. duomenimis, valsčiuje gyveno 141 žydas⁶⁰. Remiantis išlikusių turto įkainojimo aktų, kitų valsčiaus savivaldybės pareigūnų parengtų dokumentų analize galima teigti, kad buvo konfiskuotas šis 35 žydams savininkams priklausęs nekilnojamas turtas: 42 gyvenamieji namai (41 namo bendra vertė 41 500 rb), 25 tvartai (24 tvartų bendra vertė 10 900 rb), 12 sandėlių (bendra vertė 2 200 rb), 10 kluonų

(bendra vertė 5 000 rb), 3 priestatai (bendra vertė 1 200 rb), 1 svirnas (vertė 400 rb) ir 1 malkinė (vertė 50 rb). Dalies nurodytų trobesių bendra vertė – 61 250 rb. Taip pat konfiskuotas nekilnojamas bendruomeninis turtas – sinagoga (vertė 1 500 rb) ir mokykla (vertė 800 rb), kurių bendra vertė – 2 300 rb. 34 žydai turėjo 35 žemės sklypus. 34 žemės sklypų (0,0334, 0,1693, 0,2176, 0,2546, 0,2723, 0,336, 0,336, 0,337, 0,337, 0,3418, 0,34185, 0,344, 0,354, 0,3542, 0,3589, 0,36055, 0,3622, 0,3707, 0,4049, 0,4205, 0,4256, 0,43227, 0,4323, 0,43772, 0,44515, 0,45707, 0,46137, 0,4649, 0,4689, 1,12, 1,62, 3,5325, 3,64 ir 7,64 ha) bendras plotas – 27,88458 ha. 1 žemės sklypo dydis nežinomas. Taip pat žydų bendruomenei priklausė 0,4785 ha sklypas. Iš viso žydų savininkams ir žydų bendruomenei priklausė 28,36308 ha žemės⁶¹.

Apibendrinant galima teigti, kad buvo konfiskuotas šis 35 žydų savininkų ir žydų bendruomenės turtas: 42 gyvenamieji namai (41 namo bendra vertė 41 500 rb), 25 tvartai (24 tvartų bendra vertė 10 900 rb), 12 sandėlių (bendra vertė 2 200 rb), 10 kluonų (bendra vertė 5 000 rb), 3 priestatai (bendra vertė 1 200 rb), 1 svirnas (vertė 400 rb), 1 malkinė (vertė 50 rb), 1 sinagoga (vertė 1 500 rb) ir 1 mokykla (vertė 800 rb). Bendra šių pastatų vertė – 63 550 rb. Taip pat buvo konfiskuoti 36 žemės sklypai (35 iš jų bendras plotas 28,36308 ha; vieno sklypo dydis nežinomas).

Remiantis pateiktais duomenimis, galima apibendrinti Ostlando reichskomisarų H. Lohse's inicijuoto žydų turto konfiskavimo mastą Kauno apskrities valsčiuose. Kauno apygardos komisaras A. Lentzenas, pasitelkęs apskrities lietuvių savivaldos ir policijos įstaigas, 1941 m. rugpjūtį ir rugsėjo pradžioje Aukštosios Panemunės, Babtų, Čekiškės, Garliavos, Jonavos, Kruonio, Lapių, Pakuonio, Pažaislio, Raudondvario,

Rumšiškių, Seredžiaus, Vandžiolgalos, Veliuonos, Vilkijos ir Zapyškio valsčiuose konfiskavo daugiau nei 445 žydams savininkams ir tų valsčių žydų bendruomenėms priklausiusį nekilnojamąjį turtą. Konfiskuoti šie pastatai: 620 gyvenamųjų namų, 209 tvartai, 79 sandėliai, 75 negyvenamieji namai, 58 gyvenamieji ir negyvenamieji namai, 45 kluonai, 30 malkinių, 17 daržinių, 16 priestatų, 15 sinagogų, 11 klėčių, 10 svirnų, 4 pašiūrės, 3 vandens malūnai, 3 šopos, 3 pirtys, 2 įmonės, 2 mokyklos, 2 rūšiai, 2 namukai, 1 skerdykla, 1 lauko virtuvė ir 1 pastogė. Konfiskuotų žemės sklypų bendras plotas – 1 020,9926 ha. Taip pat konfiskuoti 82 daržai (49 daržų bendras plotas – 11,65 ha, 31 daržo – 29 683 m²).

Kokia galėjo būti bendra šio konfiskuoto turto vertė? Archyviniai dokumentai leidžia nustatyti tik dalies šio turto vertę. Dalis archyvinių dokumentų pateikia duomenų apie atskirų trobesių vertę. Remiantis jų analize galima teigti, kad Babtų, Jonavos, Lapių, Pakuonio, Pažaislio, Raudondvario, Rumšiškių, Vilkijos ir Zapyškio valsčiuose konfiskuotų 234 gyvenamųjų namų bendra vertė – 1 085 800 rb, 58 gyvenamųjų ir negyvenamųjų namų – 102 000 rb, 36 sandėlių – 46 100 rb, 35 tvartų – 15 950 rb, 12 priestatų – 17 770 rb, 11 kluonų – 6 500 rb, 2 rūšių – 2 000 rb, 1 lauko virtuvės – 350 rb, 1 namuko – 460 rb, 1 svirno – 400 rb, 1 skerdyklos – 200 rb, 1 daržinės – 200 rb, 1 malkinės – 50 rb ir 1 pastogės – 200 rb. Bendra šių 395 pastatų vertė – 1 277 980 rb. Dalis archyvinių dokumentų nenurodo atskirų rūšių trobesių vertės, o pateikia duomenis apie jungtinę trobesių vertę. Remiantis duomenų analize galima teigti, kad Čekiškės, Kruonio, Lapių, Vandžiolgalos ir Veliuonos valsčiuose konfiskuotų trobesių (166 namų, 94 tvartų, 26 malkinių, 14 kluonų, 12 sandėlių, 8 svirnų ir 7 klėčių) bendra jungtinė vertė – 1 576 500 rb.

Babtų, Jonavos, Kruonio, Pažaislio, Rumšiškių, Vilkijos ir Zapyškio valsčiuose konfiskuoto žydų bendruomeninio turto bendra vertė tokia: 12 sinagogų – 184 500 rb, 5 namų – 57 000 rb, 2 sandėlių – 900 rb ir 2 mokyklų – 25 800 rb. Bendra šių pastatų vertė – 268 200 rb. Čekiškėje konfiskuotos 1 sinagogos ir 1 namo bendra vertė – 25 000 rb. Apibendrinant galima teigti, kad konfiskuoto žydų bendruomeninio turto (13 sinagogų, 6 namų, 2 mokyklų ir 2 sandėlių) bendra vertė – 293 200 rb. Rumšiškėse konfiskuotos įmonės vertė – 8 000 rb. Babtų, Kruonio, Lapių, Raudondvario ir Veliuonos valsčiuose konfiskuotų 45 žemės sklypų bendra vertė – 366 935 rb. Bابتuose konfiskuotų 9 žemės sklypų (dydis nežinomas) bendra vertė – 15 000 rb. Kruonio, Lapių, Raudondvario ir Veliuonos valsčiuose konfiskuotų 36 žemės sklypų (bendras plotas 139,67 ha) bendra vertė – 351 935 rb.

Dalis archyvinių duomenų leidžia nustatyti dalies konfiskuotų trobesių ir žemės sklypų jungtinę, t. y. ne kiekvienos nuosavybės rūšies objektų atskirai, vertę. Pakuonio ir Vandžiolgalos valsčiuose konfiskuotų 5 gyvenamųjų namų, 5 tvartų ir 3 žemės sklypų (bendras plotas 83,44 ha) bendra vertė – 156 000 rb. Pakuonio ir Pažaislio valsčiuose konfiskuotų 4 gyvenamųjų namų, 4 tvartų ir 4 žemės sklypų (dydis nežinomas) bendra vertė – 88 000 rb. Vandžiolgalos valsčiuje konfiskuotų 17 gyvenamųjų namų ir 1 žemės sklypo bendra vertė – 184 000 rb. Konfiskuotų 26 gyvenamųjų namų, 9 tvartų ir 8 žemės sklypų (3 sklypų plotas 83,44 ha, kitų 5 – nežinomas) bendra vertė – 428 000 rb.

Dalis archyvinių duomenų teikia galimybę nustatyti nekilnojamojo turto, t. y. trobesių ir žemės sklypų, vertę kartu su gyvuoju ir negyvuoju inventoriumi bei kitu turtu. Aukštojoje Panemunėje ir Pakuonyje buvo konfiskuoti 4 gyvenamieji namai, 4 tvartai ir 4 žemės sklypai (bendras plotas 70,11 ha),

kurių bendra vertė kartu su gyvuoju ir negyvuoju inventoriumi – 298 500 rb. Seredžiaus valsčiuje konfiskuotų 89 gyvenamųjų namų, 75 negyvenamųjų namų, 1 sinagogos, 1 žemės sklypo, 1 įmonės ir kilnojamojo turto bendra vertė – 350 000 rb. Bendra 93 gyvenamųjų namų, 75 negyvenamųjų namų, 4 tvartų, 1 sinagogos, 1 įmonės ir 5 žemės sklypų (4 sklypų bendras plotas 70,11 ha) ir kilnojamojo turto vertė – 648 500 rb.

Galima apibendrinti, kad konfiskuoto žydų nekilnojamojo turto bendra vertė, įskaitant ir tam tikrą kilnojamojo turto vertės dalį, – 4 599 115 rb. Aplinkybė, kad Raudondvario valsčiaus savivaldybė žydų gyvenamuosius namus ir vasarnamius buvo įvertinusi 1,5 mln. rb, nenurodydama, kiek ir kokio nekilnojamojo turto buvo, leidžia manyti, kad 4 599 115 rb sumą galima laikyti verte, kuri atspindi dalį Kauno apskrities valsčiuose iš žydų konfiskuoto nekilnojamojo turto tikrosios vertės.

KONFISKUOTO ŽYDŲ NEKILNOJAMOJO TURTO VALDYTOJAI

Kauno apskrities valsčių žydų nekilnojamąjį turtą konfiskavus, jo istorija pakrypo su žydų genocido eiga, jo sudedamosiomis dalimis nesusijusia linkme. Dalis šio turto buvo atiduota valdyti apskrities gyventojams ir įstaigoms. Turto valdymo reikalus tvarkė Kauno apygardos komisaro A. Lentzeno įstaiga, tam pasitelkdama Kauno apskrities viršininką ir valsčių savivaldybių pareigūnus. Nuo 1941 m. rugpjūčio mėn. iki tų pačių metų gruodžio 30 d. žydų turto reikalais tiesiogiai rūpinosi pats komisaras A. Lentzenas. Vėliau tiesioginis tų reikalų valdymas buvo pavestas kitiems įstaigos pareigūnams. 1941 m. gruodžio 30 d. A. Lentzenas kreislandvirtschaftsfüreriu Blohmui žydų turto naudojimo klausimu pranešė:

„Daugelis atsitikimų duoda man progos atsižvelgti, kad sunaudojimas žydų žemės ūkio turtų gali būti įvykdytas per Kreislandwirtschaftsführerį jam susitarus su apskrities viršininku ir apskrities agronomu. Aš išeinu iš to, kad Kreislandwirtschaftsführer turi tinkamiausią vaizdą ir geriausiai nusimano apie žydų žemės ūkio turto įvertinimą ir kainos nustatymą. Suėmimas žemės ūkio įmonių turi būti atskirai išpildytas. Yra daugelis atsitikimų, kad žemės ūkio įmonės, kurios anksčiau priklausė žydų asmenims, dabar yra valdomos komisarų. Tokių žydų turtų pardavimas arba sunaudojimas visiškai yra nereikalingas. Pardavimas žydiškų gyvo ir negyvo inventoriaus iš mažų žydiškų įmonių, kuriose nešeiminkauja komisarai, išpildo Kreislandwirtschaftsführer. Pelnas iš tų pardavimų yra atiduodamas į ypatingąją einamąją apskaitą pastovaus banko.“⁶²

Reaguodamas į šiuos pokyčius Kauno apskrities viršininkas 1942 m. sausio 14 d. visiems valsčių viršaičiams rašė, kad „žydų ūkio valdymo reikalus tvarkys Kauno apskrities Žemės Ūkio reikalų vadovas (Kreislandwirtschaftsführer), ir pavedu apie tai pranešti tokių ūkių nuomininkams ir valdytojams“⁶³. Apskrities viršininkas dar 1941 m. rugsėjo 10 d. savivaldybių viršaičius informavo, kad išnuomojant žydų turtą būtina laikytis tam tikros tvarkos. Turi būti iš sąžiningų žmonių sudaryta komisija, kuri įkainos gyvąjį ir negyvąjį inventorių ar nustatys nuomos kainą. Atidavimas nuomon vyksta varžytinių pagrindu. Nuomos sutartis tvirtina apskrities viršininkas⁶⁴. Nuomininkais negalėjo tapti asmenys, anksčiau užsiėmę bolševikine veikla⁶⁵. Vis dėlto archyvinių dokumentų analizė leidžia manyti, kad nekilnojamasis turtas buvo atiduodamas ir panaudos pagrindais, t. y. nereikėjo mokėti nuomos mokesčių. Taigi kiek žydų nekilnojamojo turto buvo atiduota valdyti apskrities gyventojams ir įstaigoms?

Aukštoji Panemunė. Yra žinių, kad Aukštosios Panemunės valsčiuje 3 žydams priklausę ūkiai buvo atiduoti valdyti 3 valsčiaus gyventojams, t. y. kiekvienam po ūkį. Bendras ūkių žemės plotas – 60,59 (7,90, 22,69 ir 30) ha. Du ūkiai buvo valsčiaus Prendzeliavos kaime, trečias – Savanorių kaime. Archyviniai duomenys atskleidžia, kad šiuose ūkiuose būta trobesių, bet kokių konkrečiai, nenurodo⁶⁶. Tikėtina, kad kiekviename jų, be kitų trobesių, buvo po gyvenamąjį namą ir po tvartą. Nėra žinių, kad šis turtas buvo valdomas nuomos pagrindu.

Čekiškė. Čekiškės valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 12 d. Kauno apskrities viršininko įstaigos Bendrajam skyriui rašė: „Prisiunčiame Čekiškės valsčiuje esančių žydų turtų sąrašą. Žemės ūkiai jau perimti ir išnuomoti lietuviams. Perėmimo aktai dar galutinai nespėta sutvarkyti. Už poros dienų sutvarkysime ir prisiūsime po vieną egzempliorių kiekvieno ūkio perėmimo akto.“⁶⁷ Tai leidžia manyti, kad žydų turtas pradėtas atiduoti vietos gyventojams valdyti dar iki 1941 m. rugpjūčio 12 d. Valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 27 d. duomenimis, Gegužėnų, Kašelkos, Mikliūnų, Montegailio, Pabalių, Zabieliškio kaimuose ir Čekiškės miestelyje buvo 7 ūkiai, kurie anksčiau priklausė 7 žydams. 5 ūkiai turėjo po 1 savininką, o 2 ūkiai, t. y. kiekvienas iš jų, anksčiau turėjo po 2 tuos pačius savininkus. Anksčiau 7 žydams priklausiusius 6 ūkius valdė 6 valsčiaus gyventojai. Šie ūkiai turėjo 2,75, 9,5, 14, 22,8, 28 ir 30 ha žemės sklypus. Šių 6 žemės sklypų bendras plotas – 107,05 ha. Archyvinių duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad kartu su žemės sklypais buvo perimti valdyti šie trobesiai: 7 gyvenamieji namai, 6 tvartai, 1 daržinė ir 1 malkinė⁶⁸. 1 ūkio 2 savininkams – Chaimui Icikovičiui ir Finui Aizikui – anksčiau priklausė dar 12 ha miško. Šį miško plotą irgi galima priskirti ūkiui. Miškas buvo valdžios žinioje.

Iš to išeitų, kad jo valdytoja buvo Čekiškės valsčiaus savivaldybė. Bendras 6 ūkių žemės sklypų ir miško plotas – 119,50 ha⁶⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad 6 valsčiaus gyventojai ir Čekiškės valsčiaus savivaldybė valdė šį anksčiau žydams priklausiusį turtą: 7 gyvenamuosius namus, 6 tvartus, 1 daržinę, 1 malkinę, taip pat žemės sklypus ir mišką, kurių bendras plotas – 119,05 ha. Nėra žinių, kad 6 valsčiaus gyventojai turtą valdė nuomos pagrindais.

Archyvinių duomenų analizė leidžia teigti, kad anksčiau Čekiškės valsčiuje 30 žydų priklausė 31 daržas, kurių kiekvieno plotas – nuo 120 iki 5 000 m². Bendras daržų plotas – 29 978 m². Daržuose žydai augino bulves, agurkus, kitas daržoves. 1941 m. rugsėjo 9 d. valsčiaus viršaitis Stasys Stumbras kartu su Antanu Damašausku ir Broniu Semoška įkainojo daržus su juose augančiomis daržovėmis ir šakniavaisiais. Atskiri daržai buvo įkainoti nuo 10 iki 1 000 rb. Bendra visų daržų įkainojimo suma – 1 250 rb⁷⁰. Atrodo, šie daržai galėjo būti išnuomoti vietos gyventojams, o jų įkainojimo suma atspindėjo nuomos mokesčių dydį. Duomenų, ar daržai buvo išnuomoti, nerasta. Turimomis žiniomis, 45 Čekiškės valsčiaus žydams priklausė 44, o žydų bendruomenei – 1 gyvenamasis namas. Juose buvo 54 butai. 1941 m. rugsėjo 9 d. Čekiškės valsčiaus viršaitis S. Stumbras kartu su A. Damašausku, B. Semoška surašė šiuos gyvenamuosius namus ir nustatė mėnesinę butų nuomos kainą. Atskirų butų mėnesio nuomos kaina svyravo nuo 15 iki 160 rb. Bendra visų butų mėnesio nuomos kaina – 2 180 rb⁷¹. Tikėtina, kad tai buvo padaryta rengiantis butus išnuomoti vietos gyventojams. Žinių, ar šis turtas buvo išnuomotas, nerasta.

Garliava. Yra žinių, kad Garliavos valsčiaus viršaitis Juozas Pieterys 1941 m. rugpjūčio 19–rugsėjo 29 d. su 43 valsčiaus gyventojais sudarė turto, kuris anksčiau pri-

klaušė 42 žydams savininkams ir žydų bendruomenei, nuomos sutartis. Buvo išnuomotas šis nekilnojamasis turtas: 42 gyvenamieji namai, 26 sandėliai, 11 tvartų, 3 kluonai, 3 malkinės, 3 priestatai, 3 pašiūrės, 1 sinagogos kambarys, 1 klėtis ir 28 žemės sklypai. 26 žemės sklypų (0,0095, 0,05, 0,05, 0,07, 0,1, 0,1, 0,125, 0,125, 0,125, 0,125, 0,135, 0,144, 0,1668, 0,2, 0,25, 0,25, 0,25, 0,25, 0,25, 0,25, 0,3, 0,3, 0,5, 0,5, 0,75 ir 0,75 ha) bendras plotas – 6,1253 ha. Dar 2 sklypų dydis nežinomas. 1 valsčiaus gyventojui išnuomota pusė daržo, anksčiau priklausiusio žydei Lozerkei. 43 valsčiaus gyventojai, su kuriais buvo pasirašytos anksčiau žydams priklausiusio turto nuomos sutartys, turėjo kas mėnesį mokėti nuomos mokesčius – nuo 15 iki 180 rb. Bendras mėnesinis nuomos mokesčių dydis – 2 785 rb (278,5 RM). 41 valsčiaus gyventojui nuomos terminas turėjo baigtis 1942 m. balandžio 23 d., o dar 2 – 1942 m. lapkričio 1 d. Yra žinių, kad valsčiaus viršaitis J. Pieterys maždaug nuo 1941 m. rugpjūčio 19 d. iki tų metų rugsėjo 25 d. sudarė nuomos sutartis (2 nuomos sutarčių konkreti sudarymo data neaiški, žinoma tik, kad jos sudarytos 1941 m. rugpjūčio mėn.) su 30 valsčiaus gyventojų dėl turto, kuris anksčiau priklausė 31 žydui savininkui ar žydų bendruomenei. Buvo išnuomotas šis turtas: 4,5 gyvenamojo namo, 4 tvartai, 3 šopos, 2 klėtys, 1 sandėlis, 1 kluonas, 1 namukas, 1 priestatas ir 29 žemės sklypai. 27 sklypų (0,05, 0,05, 0,1, 0,12, 0,12, 0,125, 0,14, 0,1565, 0,2448, 0,25, 0,25, 0,32, 0,5, 0,56, 0,755, 1 (tai bendras 2 žemės sklypų plotas), 1,68, 2,2729, 2,3, 3, 4,5, 6,16, 9, 24, 30 ir 30 ha) bendras plotas – 117,6542 ha, dar 2 sklypų dydis nežinomas. Vienai valsčiaus gyventojai buvo išnuomotas sinagogai priklausęs daržas, kuriame buvo pasodinta centneris bulvių.

29 valsčiaus gyventojams buvo nustatytas viso laikotarpio nuomos mokestis nuo 25 iki 5 000 rb. Viso nuomos laikotarpio jiems

nustatytų mokesčių bendra suma – 17 750 rb (1 775 RM). Vienai gyventojai, kuriai buvo išnuomotas daržas, vietoj viso laikotarpio nuomos mokesčio buvo skirta palaikyti sinagogoje ir kituose pastatuose švarą. Sutartyse buvo nurodyta, kad visiems šiems 30 valsčiaus gyventojų nuomos terminas baigiasi 1942 m. balandžio 23 d.

Valsčiaus viršaitis 1941 m. rugpjūčio 28 ir 29 d. išnuomojo 2 valsčiaus gyventojams turtą, kuris anksčiau priklausė 2 žydams savininkams. Buvo išnuomoti 2 gyvenamieji namai ir 2 sandėliai. Abiem atvejais nuomos termino pabaiga – 1942 m. balandžio 23 d. Nuomos mokesčių dydis sutartyse nenurodytas.

Iš minėtų sutarčių matyti, kad pavienių žydų savininkų turtas buvo išnuomotas ne vienam asmeniui, taip pat, kad paviniams valsčiaus gyventojams buvo išnuomotas ne vienam žydui savininkui priklausęs nekilnojamasis turtas. Atsižvelgiant į šią aplinkybę galima teigti, kad 74 valsčiaus gyventojams buvo išnuomotas šis 68 žydams savininkams priklausęs nekilnojamasis turtas: 48,5 gyvenamojo namo, 29 sandėliai, 15 tvartų, 4 kluonai, 4 priestatai, 3 šopos, 3 klėtys, 3 malkinės, 3 pašiūrės, 1 namukas, 1 sinagogos kambarys, 1,5 daržo ir 57 žemės sklypai (53 sklypų bendras plotas 123,7795 ha, kitų 4 sklypų dydis nežinomas). Dalis išnuomoto turto buvo Garliavoje – Vytauto, J. Basanavičiaus, Marijonos, Pažerų ir K. Aglinsko gatvėse, taip pat bendrosiose miestelio ganyklose. Kita turto dalis buvo valsčiaus Ilgakiemių, Karkiškių, Linksmadvario, Naujosios Marvelės, Pagirių ir Vaitapolės kaimuose. Esama žinių, kad Valstybiniam ūkiui buvo atiduotas valdyti Garliavos valsčiaus Marviliaus kaime buvęs 7 ha dydžio Maušo Franko ūkis. Šaltinis nenurodo, kiek jame buvo trobesių, bet tikėtina, kad galėjo būti 1 gyvenamasis namas ir 1 tvartis. Nėra žinių, kad šis ūkis atiduotas valdyti nuomos pagrindu⁷².

Apibendrinant galima teigti, kad 74 valsčiaus gyventojams ir Valstybiniam ūkiui buvo atiduotas valdyti anksčiau 69 žydams savininkams ir žydų bendruomenei priklausęs turtas. Valdymo objektu tapo šie trobesiai: 49,5 gyvenamojo namo, 29 sandėliai, 16 tvartų, 4 kluonai, 4 priestatai, 3 klėtys, 3 malkinės, 3 šopos, 3 pašiūrės, 1 namukas, 1 sinagogos kambarys, 1,5 daržo ir 58 žemės sklypai (54 sklypų bendras plotas 130,7795 ha, kitų 4 sklypų dydis nežinomas).

Jonava. Turimomis žiniomis, Jonavos valsčiaus žemės ūkio komisija (pirmininkas Jonavos rajono agronomas Pranas Grigaliūnas, nariai – seniūnai Liudas Bubinas, Petras Pūras, Vladas Petrauskas ir Lozaras Lukoševičius) 1942 m. vasario 7–10 d. sudarė 13 nuomos sutarčių su 19 valsčiaus gyventojų ir išnuomojo jiems anksčiau 15 žydų priklausiusį nekilnojamojį turtą. Nuomos pradžia – 1941 m. rugsėjo 19 d., taigi sutartys buvo sudarytos atgaline data. Nuomos pabaiga – 1943 m. balandžio mėnuo. 19 valsčiaus gyventojų atiduoti valdyti šie trobesiai: 20 gyvenamųjų namų, 14 tvartų, 14 kluonų, 7 daržinės, 3 pirtys, 1 svirnas ir 1 pašiūrė. Taip pat jiems valdyti atiduota 13 žemės sklypų (0,25, 3,5, 10,6, 11, 11, 20, 22, 30, 30, 30, 30, 30 ir 30 ha), kurių bendras plotas – 258,35 ha. Viso nuomos laikotarpio mokesčiai – nuo 35 iki 300 RM. Bendra sutartyse nurodytų viso nuomos laikotarpio mokesčių suma – 2 655 RM (26 550 rb). Apskrities viršininkas šias nuomos sutartis patvirtino 1942 m. kovo 16 d.⁷³ Yra žinių, leidžiančių teigti, kad 1941 m. spalio pradžioje tie 19 valsčiaus gyventojų jau buvo išnuomoto turto valdytojai. Sutartyse nurodyta nuomos termino pradžia leidžia manyti, kad jie šį turtą pradėjo valdyti 1941 m. rugpjūčio mėn. Yra duomenų, leidžiančių teigti, kad, be jų, 1941 m. spalio pradžioje 7 žydams priklausiusius ūkius valdė dar 8 valsčiaus gyventojai. Nėra žinių, kad su tais gyventojais

buvo sudarytos nuomos sutartys ar kad tie ūkiai buvo valdomi nuomos pagrindu. Turimi duomenys leidžia manyti, kad valsčiaus gyventojai valdė 7 žemės sklypus (1, 2, 2, 11, 22, 30 ir 30 ha), kurių bendras plotas – 98 ha. Ūkių valdymo faktas leidžia daryti prielaidą, kad tie gyventojai taip pat galėjo valdyti po 1 gyvenamąjį namą ir po 1 tvartą (iš viso 7 gyvenamuosius namus ir 7 tvartus)⁷⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad 1941 m. spalio pradžioje 27 valsčiaus gyventojai valdė 22 žydams priklausiusį nekilnojamojį turtą. Jį sudarė trobesiai (27 namai, 21 tvartas, 14 kluonų, 7 daržinės, 3 pirtys, 1 svirnas ir 1 pašiūrė) ir 20 žemės sklypų (bendras plotas 356,35 ha). Turimomis žiniomis, 1941 m. spalio pradžioje Jonavos valsčiaus savivaldybė valdė 4 žydų ūkius, kuriuos sudarė 4 žemės sklypai (3,5, 4, 12 ir 22 ha; bendras plotas 41,5 ha) ir 2 vandens malūnai⁷⁵. Pabaigoje galima pasakyti, kad 1941 m. spalio pradžioje 27 valsčiaus gyventojai ir Jonavos valsčiaus savivaldybė valdė tokį žydams priklausiusį turtą: įvairius trobesius (27 gyvenamuosius namus, 21 tvartą, 14 kluonų, 7 daržines, 3 pirtis, 2 vandens malūnus, 1 svirną ir 1 pašiūrė) ir 24 žemės sklypus (bendras plotas 397,85 ha).

Kruonis. Turimų archyvinių duomenų analizė leidžia teigti, kad Kruonio ir Darsūniškio miesteliuose, taip pat Kalvių bažnytkaimyje buvo 28 ūkiai, kurie priklausė 27 žydams. Dar 1 ūkis priklausė Žydų bendrovei. Taigi iš viso buvo 29 žydų ūkiai. 18 žydų priklausiusių 19 ūkių valdytojais buvo paskirta 18 valsčiaus gyventojų. Šiems ūkiams priklausiusių 19 žemės sklypų (0,15, 0,16, 0,17, 0,17, 0,17, 1, 1,07, 1,77, 2,3, 2,5, 3,07, 3,83, 5,27, 5,29, 5,56, 8,08, 8,7, 9,1 ir 15,68 ha) bendras plotas – 74,04 ha. 18 žemės sklypų bendras plotas – 72,27 ha, bendra vertė – 50 600 rb. 9-iems iš 18 asmenų buvo perduoti valdyti šie trobesiai: 13 tvartų, 12 gyvenamųjų namų, 8 kluonai

ir 4 svirnai (bendra vertė 96 000 rb). Dalies trobesių ir dalies žemės sklypų bendra vertė – 146 600 rb. Anksčiau 9 žydams ir Žydų bendrovei priklausiusių 10 ūkių niekam nebuvo pavesta valdyti. Tai leidžia manyti, kad juos valdė Kruonio valsčiaus savivaldybė. 9 iš šių ūkių turėjo po 0,16 ha, o 1 – 0,5 ha dydžio žemės sklypą. Taigi savivaldybė galėjo valdyti 10 žemės sklypų, kurių bendras plotas – 1,94 ha. 9 žemės sklypų (bendras plotas 1,78 ha) bendra vertė – 2 200 rb. Savivaldybės žinioje esantiems ūkiams priklausė 5 gyvenamieji namai ir 5 tvartai. Dalies šių trobesių (5 gyvenamųjų namų ir 4 tvartų) bendra vertė – 34 000 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypų vertė – 36 200 rb⁷⁶.

Apibendrinant šiuos duomenis galima teigti, kad 18 valsčiaus gyventojų ir Kruonio savivaldybė valdė anksčiau 27 žydams ir Žydų bendrovei priklausiusius 29 ūkius, kuriuos sudarė 18 tvartų, 17 gyvenamųjų namų, 8 kluonai ir 4 svirnai. Dalies trobesių (17 gyvenamųjų namų, 17 tvartų, 8 kluonų ir 4 svirnų) bendra vertė – 130 000 rb. Taip pat gyventojai ir valsčiaus savivaldybė valdė 29 žemės sklypus (bendras plotas 75,98 ha). 27 sklypų (bendras plotas 74,05 ha) bendra vertė – 52 800 rb. Nėra žinių, kad šis turtas buvo valdomas nuomos pagrindais.

Lapės. Esamų duomenų analizė leidžia manyti, kad iš 1941 m. rugpjūčio pirmojoje pusėje konfiskuoto nekilnojamojo turto, kuris anksčiau priklausė 6 žydams ir žydų draugijai „Chevra kadiša“, didžioji dalis buvo atiduota valdyti Kauno maisto prekybai, Plentų valdybai ir 6 valsčiaus gyventojams. Šis turtas buvo valsčiaus Ginėnų, Milikonių, Sargėnų ir Varlivos kaimuose. Vienas asmuo perėmė valdyti nuomos pagrindais anksčiau žydai Joseliui Grimblatui priklausiusį ūkį Varlivos kaime, kurį sudarė šis nekilnojamas turtas: gyvenamasis namas, tvartas, daržinė (šių trijų pastatų bendra vertė 1 500 rb) ir 1,13 ha dydžio žemės skly-

pas (vertė 2 400 rb). Bendra šio ūkio turto vertė – 3 900 rb. Nuomos terminas apėmė 1941 m. lapkričio 20 d.–1945 m. balandžio 23 d. laikotarpį. Viso laikotarpio nuomos mokestis – 100 RM. Kitas asmuo perėmė valdyti dalį anksčiau žydai Jankeliui Grinblatui priklausiusio ūkio Ginėnų kaime: gyvenamąjį namą (vertė 12 500 rb), tvartą (vertė 1 200 rb), kluoną (vertė 1 500 rb) ir 6,94 ha dydžio žemės sklypą (vertė 18 000 rb). Bendra trobesių vertė – 15 200 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypo vertė – 33 200 rb. Nėra žinių, kad turtas buvo atiduotas valdyti nuomos pagrindais. Trečias asmuo perėmė valdyti 0,48 ha žemės sklypą, kuris anksčiau buvo žydų draugijos „Chevra kadiša“ ūkio žemės sklypo sudedamoji dalis. Nėra žinių, kad turtas buvo atiduotas valdyti nuomos teise. Ketvirtas asmuo perėmė valdyti nuomos pagrindais dalį anksčiau žydų draugijos „Chevra kadiša“ ūkiui priklausiusio turto: 0,5 gyvenamojo namo (1 kambarį ir 0,5 virtuvės), 0,5 sandėlio ir 0,19 ha žemės, t. y. dalį ūkiui priklausiusio sklypo. Mėnesio nuomos mokestis – 18,8 rb. Penktas asmuo perėmė valdyti nuomos pagrindais dalį anksčiau žydų draugijos „Chevra kadiša“ ūkiui priklausiusio turto: 0,5 gyvenamojo namo (1 kambarį ir 0,5 virtuvės), 0,5 sandėlio ir 0,17 ha žemės sklypą. Mėnesio nuomos mokestis – 10 rb. Pastarųjų dviejų asmenų perimto valdyti namo vertė – 10 500 rb, sandėlio – 1 200 rb. Bendra namo ir sandėlio vertė – 11 700 rb. Šeštasis asmuo perėmė valdyti 2,03 ha žemės sklypą, kuris anksčiau buvo žydų draugijos „Chevra kadiša“ ūkio žemės sklypo sudedamoji dalis. Nėra žinių, kad žemė buvo atiduota valdyti nuomos pagrindais.

Apibendrinant galima teigti, kad 6 asmenys perėmė valdyti šį turtą: 3 gyvenamuosius namus, 2 tvartus, 1 daržinę, 1 sandėlį, 1 kluoną ir 6 žemės sklypus (bendras plotas 10,94 ha). Dalies šios žemės, t. y. 2 žemės

sklypų (1,13 ir 6,94 ha; bendras plotas 8,07 ha), bendra vertė – 20 400 rb. Visų trobesių bendra vertė – 28 400 rb. Dalies minėtų žemės sklypų ir visų trobesių bendra vertė – 48 800 rb.

Plentų valdyba perėmė valdyti dalį (0,17 ha) žemės, kuri anksčiau priklausė žydų draugijai „Chevra kadiša“. Kauno maisto prekyba perėmė valdyti 1 gyvenamąjį namą (vertė 12 000 rb) ir 2 sandėlius (bendra vertė 1 050 rb), kurie anksčiau priklausė žydų Godos ir Abraomo Dembų ūkiui. Bendra šių trobesių vertė – 13 050 rb. Taip pat Kauno maisto prekyba perėmė valdyti 2 žemės sklypus (bendras plotas 2,77 ha). Vienas šių sklypų (1,6 ha; vertė 48 000 rb) anksčiau priklausė G. ir A. Dembų ūkiui. Kitas žemės sklypas (1,17 ha; vertė 46 800 rb) anksčiau priklausė Basės Joelsienės ir Solomo Veršvovskio ūkiui. Bendra 2 žemės sklypų vertė – 94 800 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypų vertė – 107 850 rb. Vadinasi, Plentų valdyba ir Kauno maisto prekyba perėmė valdyti tokį turtą: 1 gyvenamąjį namą, 2 sandėlius ir 3 žemės sklypus (bendras plotas 2,94 ha). Bendra trobesių vertė – 13 050 rb. 2 žemės sklypų (1,6 ir 1,17 ha; bendras plotas 2,77 ha) bendra vertė – 94 800 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypų vertė – 107 850 rb⁷⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad Kauno maisto prekyba, Plentų valdyba ir 6 valsčiaus gyventojai perėmė valdyti šį nekilnojamąjį turtą, kuris anksčiau priklausė 6 žydų ir žydų draugijos „Chevra kadiša“ valdytiems ūkiams: 4 gyvenamuosius namus, 3 sandėlius, 2 tvartus, 1 daržinę, 1 kluoną ir 9 žemės sklypus (bendras plotas 13,88 ha). 4 žemės sklypų (1,13, 1,17, 1,6 ir 6,94 ha) bendra vertė – 115 200 rb. Bendra trobesių vertė – 41 450 rb. Bendra trobesių ir minėtų žemės sklypų vertė – 156 650 rb.

Pakuonis. Turimomis žiniomis, Pakuonio valsčiaus viršaitis Jonas Snieškus 1941 m. spalio 1 d. su 3 valsčiaus gyven-

tojais sudarė 3, o 1941 m. lapkričio 1 d. su dar 3 valsčiaus gyventojais – dar 3 nuomos sutartis dėl turto, kuris anksčiau priklausė 5 žydams savininkams. Šiems 6 valsčiaus gyventojams buvo išnuomoti 5 tvartai, 4 gyvenamieji namai, 1 kluonas ir 0,14 ha dydžio žemės sklypas. Mėnesinis nuomos mokestis – nuo 25 iki 35 rb. Bendra mėnesinė nuomos mokesčių suma – 180 rb (18 RM). Vienoje sutartyje, sudarytoje 1941 m. spalio 1 d., nurodyta nuomos termino pabaiga – 1942 m. spalio 1 d. Taip pat valsčiaus viršaitis 1941 m. rugsėjo 27 d. sudarė nuomos sutartį su dar vienu valsčiaus gyventoju. Jam išnuomotas šis žydei savininkei priklausęs turtas: gyvenamasis namas, tvartas ir 9,52 ha dydžio žemės sklypas. Nuomos termino pabaiga – 1943 m. balandžio 21 d. Viso nuomos laikotarpio mokestis – 250 rb (25 RM). Taigi visiems 7 valsčiaus gyventojams buvo išnuomotas šis 6 žydų savininkų turtas: 6 tvartai, 5 gyvenamieji namai, 1 kluonas ir 2 žemės sklypai (0,14 ir 9,52 ha), kurių bendras plotas – 9,66 ha⁷⁸.

Pažaislis. Remiantis Pažaislio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 3 d. ir kitais duomenimis, galima teigti, kad šio valsčiaus Girstupio, Muravos, Petrašiūnų ir Vieškūnų kaimuose buvo 15 ūkių, kurie anksčiau priklausė 15 žydų. Kaip kompensacija už tiesiamai autostradai paimtą žemę 4 Rudmenos kaimo ūkininkams buvo atiduotas Vieškūnų kaime esantis 8 ha ūkis, anksčiau priklausęs žydui Samueliui Ratmanui. Tikėtina, kad kartu su žeme ūkininkai perėmė 1 gyvenamąjį namą ir 1 tvartą. Pažaislio kooperatyvas perėmė valdyti anksčiau 14 žydų priklausiusius 14 ūkių, kurių žemės sklypų dydis – 0,01, 0,04, 0,05, 0,12, 0,2, 0,25, 0,25, 0,5, 0,86, 1, 1, 1,85, 1,85 ir 2 ha. Taigi Petrašiūnų kooperatyvo valdomų 14 ūkių bendras žemės plotas – 9,98 ha. Galima daryti prielaidą, kad kartu su žemės sklypais Pažaislio kooperatyvas perėmė valdyti ir 14 namų bei 14 tvartų⁷⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad 4 valsčiaus gyventojai ir Pažaislio kooperatyvas perėmė valdyti anksčiau 15 žydų priklausiusius 15 ūkių, kuriuos sudarė šis turtas: 15 gyvenamųjų namų, 15 tvartų ir 15 žemės sklypų (bendras plotas 17,98 ha).

Raudondvaris. Raudondvario valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. duomenimis, iki birželio 20 d. Veršvų kaime ir Lampėdžių kurorte buvo 2 ūkiai, anksčiau priklausę 2 žydams. Juos 1941 m. spalio 4 d. valdė 2 valsčiaus gyventojai. Vienas ūkis (valdė Klemensas Juraitis) turėjo 0,86 ha, kitas (valdė Simanas Povilaitis) – 2,5 ha žemės sklypą. Bendras šių ūkių žemės plotas – 3,36 ha⁸⁰. Yra žinių, kad valsčiaus viršaitis Kazys Ivaškevičius 1941 m. rugsėjo 24 d. sudarė sutartį su Lampėdžių kurorto gyventoju S. Povilaičiu, kuria išnuomojo jam Jekelio Veršvovskio ūkį. Ūkį sudarė 2,5 ha žemės sklypas ir šie trobesiai: 1 gyvenamasis namas, 1 sandėliukas, 1 lauko virtuvė, 1 sargo namukas. Bendra trobesių vertė – 9 160 rb. Žemės sklypo vertė – 1 935 rb. Bendra trobesių ir žemės sklypo vertė – 11 095 rb. Nuomos terminas apėmė 1941 m. rugsėjo 24 d.–1943 m. rugsėjo 24 d. laikotarpį. Viso nuomos laikotarpio mokestis – 2 400 rb⁸¹. Yra žinių, kad valsčiaus viršaitis 1941 m. rugsėjo 28 d. išnuomojo S. Povilaičiui J. Veršvovskio 0,65 ha daržą, kuriame augo bulvės. Jų derlių nuomininkas galėjo nusiimti sumokėjęs 330 rb mokestį⁸². Iš nuomos sutarčių galima manyti, kad daržas su bulvėmis buvo S. Povilaičio išsiuomotoje žemėje. Archyvinių duomenų, rodančių, kokie trobesiai įėjo į K. Juraičio valdomą ūkį, nėra. Tikėtina, kad jame galėjo būti gyvenamasis namas ir tvartas. Nėra žinių, kad šį turtą gyventojas valdė nuomos pagrindais.

Apibendrinant galima teigti, kad 2 valsčiaus gyventojams buvo išnuomoti anksčiau 2 žydams priklausę 2 ūkiai. Jų nekilnojamas turtas: 2 gyvenamieji namai, 1 tvartas, 1 sar-

go namukas, 1 sandėliukas, 1 lauko virtuvė, 2 žemės sklypai (bendras plotas 3,36 ha) ir 1 daržas (plotas 0,65 ha), kuris buvo minimų 2 žemės sklypų sudedamoji dalis.

Rumšiškės. Archyviniai dokumentai suteikia žinių apie anksčiau žydams priklausiusio turto valdymą. Rumšiškių valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 9 d. duomenimis, valsčiaus Bartkūnų kaime ir Rumšiškėse buvo 3 ūkiai, kurie anksčiau priklausė žydams. 1 ūkis, turintis 3,96 ha žemės sklypą, buvo Bartkūnų kaime ir anksčiau priklausė žydai Chaimui Buzeliui. Ūkį valdė Juozas Šimanskas. 1 ūkį Rumšiškėse, turintį 1,5 ha žemės sklypą ir anksčiau priklausiusį Leibai Fainbergui, valdė Rumšiškių savivaldybė. 1 ūkį Rumšiškėse, turintį 3,76 ha žemės sklypą ir anksčiau nuomos teise priklausiusį Leibai Fainbergui (nuomojo iš Jono Gagos), taip pat valdė Rumšiškių savivaldybė. Bendras visų ūkių žemės plotas – 9,22 ha⁸³. Archyviniai šaltiniai nerodo, kokie trobesiai priklausė šiems 3 ūkiams. Tikėtina, kad kiekviename jų, be kitų trobesių, buvo po gyvenamąjį namą ir po tvartą. Nėra žinių, kad J. Šimanskas valdė turtą nuomos pagrindu.

Apibendrinant galima teigti, kad 1 valsčiaus gyventojas ir Rumšiškių savivaldybė valdė anksčiau 3 žydams priklausiusius 3 ūkius. Juos sudarė šis turtas: 3 gyvenamieji namai, 3 tvartai ir 3 žemės sklypai (bendras plotas 9,22 ha).

Seredžius. Esami duomenys leidžia manyti, kad 98 valsčiaus gyventojai gavo valdyti anksčiau 50 žydų priklausiusio turto. Seredžiaus valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. duomenimis, valsčiaus Pavietaivos kaime ir pačiame Seredžiuje buvo 2 ūkiai, kurie anksčiau priklausė 2 žydams. Vienas jų buvo Pavietaivos kaime, turėjo 12 ha dydžio žemės sklypą ir anksčiau priklausė žydai Chaimui Evinui. Šį ūkį valdė Stasys Sukauskas. Kitas ūkis buvo Seredžiuje, turėjo 5 ha žemės sklypą ir anksčiau priklausė žydai Šmuilai

Evinui. Ši ūkį valdė Kazys Kazlauskas. Bendras 2 žemės sklypų plotas – 17 ha⁸⁴. Žinių, kokie trobesiai priklausė šiems 2 ūkiams, nėra. Tikėtina, kad kiekviename jų, be kitų trobesių, buvo po gyvenamąjį namą ir po tvartą. Žinių, kad šie ūkiai buvo valdomi nuomos pagrindu, nėra.

Archyvinių duomenų analizė leidžia manyti, kad anksčiau 48 Seredžiaus miestelio žydams priklausė 48 daržai, kurių dydis nuo 0,02 iki 1,4 ha. Bendras jų plotas – 11 ha. Daržuose žydai augino bulves, daržoves. Šie daržai, suskaidyti į atskirus sklypelius, buvo išnuomoti 96 asmenims. Atskirų sklypų įkainojimas derliui nusiimti svyravo nuo 5 iki 184 rb. Bendra jų įkainojimo suma – 8 037 rb⁸⁵. Remiantis šiomis žiniomis galima teigti, kad sklypai buvo įkainoti atsižvelgiant į jų nuomos mokesčio dydį. Duomenų analizė leidžia manyti, kad Seredžiaus valsčiaus savivaldybė iš daržų nuomos galėjo surinkti 8 037 rb mokesčių.

Apibendrinant galima sakyti, kad 98 valsčiaus gyventojams buvo perduotas valdyti šis 50 žydų priklausęs turtas: 2 gyvenamieji namai, 2 tvartai, 2 žemės sklypai (bendras plotas 17 ha) ir 48 daržų sklypai (bendras plotas 11 ha).

Vandžiolaga. Vandžiolagos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. duomenimis, Skrebeniškių vienkiemyje ir Vandžiolagoje buvo 3 ūkiai, kurie anksčiau priklausė 3 žydams. Tuo metu juos jau valdė 4 valsčiaus gyventojai. Bendras žemės sklypų plotas – 51,43 (3,31, 18,12 ir 30) ha. Šis turtas buvo pačioje Vandžiolagoje ir Skrebeniškių vienkiemyje⁸⁶. Kokie trobesiai ūkiams priklausė, nežinoma. Tikėtina, kad kiekviename jų, be kitų trobesių, buvo po gyvenamąjį namą ir po tvartą. Nėra žinių, kad šie ūkiai buvo valdomi nuomos pagrindais.

Veliuona. Yra žinių, kad žydų turto valdytojais tapo 2 valsčiaus gyventojai. Jiems buvo perduota valdyti dalis anksčiau 1 žy-

dui priklausiusio turto. Veliuonos valsčiaus viršaitis B. Cvirka 1941 m. rugpjūčio 25 d. sudarė nuomos sutartį su Veliuonos miestelio gyventoju Jonu Volskiu. Turtas buvo išnuomotas naudotis nuo 1941 m. rugpjūčio 25 d. iki 1942 m. balandžio 23 d. Viso šio laikotarpio nuomos mokestis – 6 800 rb. J. Volskiui buvo išnuomotas Žibintų kaime esantis žydai D. Rozinui anksčiau priklausęs 30 ha ūkis su gyvuoju ir negyvuoju inventoriumi⁸⁷. Tą pačią 1941 m. rugpjūčio 25-ąją viršaitis sudarė nuomos sutartį ir su Veliuonos valsčiaus Pakalniškių kaimo gyventoju Aleksu Mileriu. Jam išnuomota apie 400 vaismedžių, kurie augo ankstesnio savininko D. Rozino ūkyje. Nuomos mokestis – 8 905 rb. Nuomos termino trukmė nenurodyta⁸⁸. Bendra žydų turto nuomos Veliuonos valsčiuje mokesčių suma – 15 705 rb.

Vilkija. Vilkijos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 5 d. duomenimis, Vilkijoje buvo 1 ūkis (8 ha žemės), anksčiau priklausęs žydai F. Antuckiui. 1941 m. spalio 5 d. šio ūkio valdytojas jau buvo valsčiaus gyventojas Stasys Stankus⁸⁹. Kokie trobesiai sudarė ūkį, nežinoma. Tikėtina, kad jame galėjo būti gyvenamasis namas ir tvartas. Nėra žinių, kad šis turtas buvo atiduotas valdyti nuomos pagrindais.

Zapyškis. Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 2 d. duomenimis, valsčiaus Rupinių kaime buvo 2 ūkiai, kuriuos anksčiau valdė 2 žydai. Altoniško girininkija valdė ūkį, kuris anksčiau priklausė Dovydui Strašūneriui ir turėjo 3,64 ha žemės sklypą. To paties kaimo gyventojas Kazys Gudas valdė ūkį, kuris anksčiau priklausė Isakui Strašūneriui ir turėjo 4,66 ha žemės sklypą. Taip pat yra žinių, kad valsčiaus viršaitis Andrius Jankūnas 1941 m. gruodžio 1 d. sudarė nuomos sutartį su K. Gudu. Jam buvo išnuomotas anksčiau žydai I. Strašūneriui iš Rupinių kaimo priklausęs žemės sklypas (1,68 ha antrarūšės ir 1,3 ha trečiarūšės žė-

mės). Sutarties termino pabaiga – 1953 m. lapkričio 25 d. Mėnesinis nuomos mokestis – 300 rb (30 RM). Iš šių duomenų matyti, kad K. Gudas valdė 7,64 ha žemės, už ką turėjo mokėti nuomos mokesį. Anksčiau I. Strašūneriui priklausęs žemės sklypas K. Gudui valdyti buvo atiduotas dalimis per du kartus⁹⁰. Remiantis žiniomis apie konfiskuotą D. Strašūnerio turtą galima daryti prielaidą, kad Altoniško girininkija perėmė valdyti šiuos jam priklausiusius trobesius: 1 gyvenamąjį namą (vertė 1 600 rb), 1 tvartą (vertė 600 rb), 1 kluoną (vertė 700 rb). Bendra trobesių vertė – 2 900 rb⁹¹. Remiantis žiniomis apie I. Strašūnerio turėtą turtą galima daryti prielaidą, kad K. Gudas galėjo perimti valdyti 1 gyvenamąjį namą ir 1 tvartą⁹². Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad Altoniško girininkijai ir gyventojui K. Gudui buvo atiduoti valdyti 2 gyvenamieji namai, 2 tvartai, 1 kluonas ir 3 žemės sklypai (bendras plotas 11,28 ha).

Remiantis pateiktomis žiniomis galima teigti, kad 1941 m. rugsėjį ir spalio pradžioje Čekiškės, Jonavos, Kruonio ir Rumšiškių valsčių savivaldybės nebuvo perdavusios valdyti įstaigoms ar valsčiaus gyventojams turto, kuris anksčiau priklausė 17 žydų savininkų ir Žydų bendrovei. Šį turtą sudarė 7 gyvenamieji namai, 5 tvartai, 2 vandens malūnai ir 17 žemės sklypų (bendras plotas 64,66 ha). Dalis Garliavos, Lapių, Pažaislio ir Zapyškio valsčiuose konfiskuoto nekilnojamojo turto, kuris anksčiau priklausė 20 žydų savininkų ir žydų draugijai „Chevra kadiša“, buvo perduota valdyti Altoniško girininkijai, Kauno maisto prekybai, Pažaislio kooperatyvui, Plentų valdybai ir Valstybiniam ūkiui. Perduotas šis turtas: 17 gyvenamųjų namų, 16 tvartų, 2 sandėliai, 1 kluonas ir 19 žemės sklypų (bendras plotas 23,56 ha). Nuo 1941 m. rugpjūčio mėn. iki 1942 m. vasario mėn. Kauno apskrities Aukštosios

Panemunės, Čekiškės, Garliavos, Jonavos, Kruonio, Lapių, Pakuonio, Pažaislio, Raudondvario, Rumšiškių, Seredžiaus, Vandžiogalos, Veliuonos, Vilkijos ir Zapyškio valsčiuose 254 apskrities gyventojams buvo atiduotas valdyti nekilnojamas turtas, kuris anksčiau priklausė 187 žydams savininkams, žydų bendruomenėms ir žydų draugijai „Chevra kadiša“. Šį turtą sudarė pastatai (115,5 gyvenamojo namo, 76 tvartai, 31 sandėlis, 28 kluonai, 9 daržinės, 5 svirnai, 4 malkinės, 4 priestatai, 4 pašiūrės, 3 šopos, 3 klėtys, 3 pirtys, 2 namukai, 1 lauko virtuvė ir 1 sinagogos kambarys), 1 sodas, 50,5 daržo (49 daržų bendras plotas 11,65 ha) ir 126 žemės sklypai (122 sklypų bendras plotas 871,7995 ha, kitų 4 sklypų dydis nežinomas). Nepavyko rasti žinių, kiek buvo atiduota valdyti Babtų valsčiaus žydams priklausiusio nekilnojamojo turto.

Dalį nekilnojamojo turto Kauno apskrities gyventojai valdė nuomos pagrindais. Dalies Kauno apskrities Garliavos, Lapių, Pakuonio ir Zapyškio valsčiuose su 52 valdytojais sudarytų turto nuomos sutarčių ypatybė ta, kad nuomininkai turėjo mokėti nuomos mokesį kas mėnesį. Bendra mėnesio mokesčių suma – 3 293,8 rb (329,38 RM). Buvo išnuomotas šis 48 žydams savininkams, žydų bendruomenėms ir žydų draugijai „Chevra kadiša“ priklausęs nekilnojamas turtas: 47 gyvenamieji namai, 27 sandėliai, 17 tvartų, 4 kluonai, 3 priestatai, 3 pašiūrės, 3 malkinės, 1 klėtis, 1 sinagogos kambarys, taip pat 0,5 daržo ir 32 žemės sklypai (30 sklypų bendras plotas 14,2653 ha, kitų 2 sklypų dydis nežinomas). Kitos dalies Garliavos, Jonavos, Lapių, Pakuonio, Seredžiaus ir Veliuonos valsčiuose su 148 valdytojais sudarytų nuomos sutarčių ypatybė ta, kad nuomininkai turėjo sumokėti mokesį už visą nuomos laikotarpį. Bendra šių mokesčių suma – 69 292 rb (6 929,2 RM). Gyventojams išnuomotas šis anksčiau 97 žydams

savininkams priklausęs nekilnojamasis turtas: 26,5 gyvenamojo namo, 20 tvartų, 15 kluonų, 8 daržinės, 3 šopos, 3 pirtys, 2 klėtys, 1 sandėlis, 1 svirnas, 1 priestatas, 1 pašiūrė, 1 namukas, taip pat 1 sodas, 48 daržai (bendras plotas 11 ha) ir 45 žemės sklypai (43 sklypų bendras plotas 416,654 ha, kitų 2 sklypų dydis nežinomas). Garliavoje su viena moterimi sudarytos nuomos sutarties ypatybė ta, kad vietoj nuomos mokesčio buvo nustatyta paslauga – palaikyti švarą sinagogoje ir kituose pastatuose. Šia sutartimi išnuomotas daržas, anksčiau priklausęs sinagogai. Garliavoje su 2 valdytojais sudarytų nuomos sutarčių ypatybė ta, kad jose nenurodytas nuomos mokestis. Gyventojams išnuomoti anksčiau 2 žydams savininkams priklausę 2 gyvenamieji namai ir 2 sandėliai.

Nuomos sutarčių analizė leidžia teigti, kad nuomininkais tapo 202 Kauno apskrities valsčių gyventojai. Jiems išnuomotas 140 žydų savininkų, žydų bendruomenėms ir žydų draugijai „Chevra kadiša“ priklausęs nekilnojamasis turtas.

Kauno apskrities gyventojai ir įstaigos neteko teisės valdyti konfiskuoto žydų savininkų, įstaigų ir bendruomenių nekilnojamojo turto pasibaigus vokiečių okupacijos Lietuvoje laikotarpiui. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos 1944 m. rugpjūčio 20 d. Įstatymas dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje panaikinimo skelbė:

„1. Visi vokiečių okupantų potvarkiai dėl žemės valdymo panaikinami, vokiškųjų okupantų žemės pertvarkymas laikomas nesamu. 2. Dvarininkų ir buožių vokiečių okupacijos metu pagrobtoji iš darbo valstiečių žemė, pagrobtieji gyvuliai, inventorius ir trobesiai atimami ir grąžinami jų teisėtiems šeimnininkams – žemės ūkio darbininkams, bežemiams, mažžemiams ir vidutiniškiems valstiečiams, kuriems Tarybų valdžia 1940–1941 m. davė žemę. Perimant žemę iš dvarininkų ir buožių, turi būti atiduotas

atitinkamas tos žemės plotui 1944 metų derlius. Pastaba: Teisėtieji šeimnininkai gali patys atsiimti iš buožių ir dvarininkų jiems priklausančią žemę, gyvulius, derlių, inventorių ir trobesius, nelaukdami, kol juos įves į valdymą tarybinės valdžios organai. Tokiais atvejais teisėtieji šeimnininkai privalo apie tai pranešti valsčiaus vykdomajam komitetui.“⁹³

IŠVADOS

Nacių okupacijos (1941–1944 m.) laikotarpį galima vertinti kaip Lietuvos istorijos tarpinę, kurio metu okupacinė valdžia įvykdė žydų turto reformą. Nors žydų turto reformos iniciatoriai buvo naciai, bet reformos idėjos raiška buvo pastebima ir Berlyno LAF'o veikloje. Organizacijos parengtų dokumentų analizė liudija, kad krašto gyventojai buvo kviečiami ruošti žydų turto reformai ir atėjus laikui ją įgyvendinti, t. y. perimti žydų turtą į savo rankas, o pačius žydus išvaryti iš Lietuvos. Berlyno LAF'o dokumentuose pastebima žydų turto reformos idėjos raiška, aplinkybės, kad Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymo projektus rengė Berlyno LAF'o štabas, kad Vyriausybės parengtuose denacionalizacijos įstatymuose žydai savininkai vertinami kaip asmenys, kuriems nebus grąžintas sovietmečiu nacionalizuotas jų turtas, leidžia daryti prielaidą, kad Vyriausybė ėjo žydų turto reformos keliu. Tai, kad Berlyno LAF'as ir Lietuvos laikinoji vyriausybė ketino imtis šios reformos, neigia aplinkybė, kad jų veiklai darė įtaką nacių valdžia. Aplinkybės, kad prezidento A. Smetonos valdymo (1927–1940 m.) laikotarpiu buvo miestų, t. y. žydų turto, reformos šalininkų ir priešininkų, kuriems neturėjo įtakos svetima valdžia, ir kad A. Smetona buvo nusistatęs prieš žydų turto reformą, leidžia daryti prielaidą, kad tarp Berlyno LAF'o ir Lietuvos laikinosios vyriausybės

narių galėjo būti tiek žydų turto reformai pritariančių, tiek nepritariančių asmenų. Žydų turto reformos lietuviškasis variantas neturėjo tęstinumo, nes naciai nepripažino nei sukilėlių paskelbtos nepriklausomybės, nei Lietuvos laikinosios vyriausybės, nei jos vykdytos politikos. Dėl nacių spaudimo tiek Vyriausybė, tiek LAF'as buvo priversti veiklą nutraukti. Žydų turto reformą buvo lemta įvykdyti nacių okupacinei valdžiai.

Pagrindinė nacių vykdytos žydų turto reformos ypatybė ta, kad ji buvo sudedamoji Holokausto dalis. Pats Holokaustas suvoktinas ne tik kaip žydų žūtis, bet ir kaip aukoms priklausiusio kilnojamojo ir nekilnojamojo turto atėmimo, konfiskavimo istorija. Lietuvos žydų nekilnojamojo turto konfiskavimas sietinas su viena iš žydų genocido eigos sudedamųjų dalių – su 1941 m. vasarą ir rudenį Lietuvoje vykdyta getizacija. Žydų iškeldinimas į getus reiškė ne tik vienos iš prielaidų masinėms žudynėms įvykti susidarymą, bet ir prievartinį būsimų aukų atskyrimą nuo savo nekilnojamojo turto bei didelės dalies kilnojamojo turto iš jų atėmimą.

Kauno apygardos komisaras A. Lentzenas nekilnojamojo turto konfiskavimui vykdyti Kauno apskrities valsčiuose pasitelkė lietuvių savivaldos įstaigų, policijos nuovadų pareigūnus ir pagalbinę policiją. Getizacijos ir kartu nekilnojamojo turto konfiskavimo pradžia Kauno apskrities valsčiuose laikytina 1941 m. rugpjūčio 7 d., kai Kauno apskrities viršininkas, vykdydamas okupacinės valdžios nurodymus, įsakė valsčių viršaičiams ir policijos nuovadų viršininkams apgyvendinti žydus specialiai jiems paskirtose vietose. Žydų perkėlimas į getus buvo susijęs su jų nekilnojamojo turto perėmimu. 1941 m. rugpjūtį ir rugsėjo pradžioje Kauno apskrities Aukštosios Panemunės, Babtų, Čekiškės, Garliavos, Jonavos, Kruonio, Lapių, Pakuonio, Pažaislio, Raudondvario, Rumšiškių, Seredžiaus, Vandžio galos, Veliuonos, Vilki-

jos ir Zapyškio valsčiuose buvo konfiskuotas daugiau nei 445 žydams savininkams ir žydų bendruomenėms priklausęs nekilnojamas turtas. Šį turtą sudarė 620 gyvenamųjų namų, 209 tvartai, 79 sandėliai, 75 negyvenamieji namai, 58 gyvenamieji ir negyvenamieji namai, 45 kluonai, 30 malkinių, 17 daržinių, 16 priestatų, 15 sinagogų, 11 klėčių, 10 svirnų, 4 pašiūrės, 3 šopos, 3 pirtys, 3 vandens malūnai, 2 įmonės, 2 mokyklos, 2 namukai, 2 rūšiai, 1 pastogė, 1 lauko virtuvė ir 1 skerdykla. Konfiskuotų žemės sklypų bendras plotas – 1020,9926 ha. Taip pat konfiskuoti 82 daržai (49 daržų bendras plotas 11,65 ha, 31 daržo – 29 683 m², 2 sklypų dydis nežinomas).

Dalies Kauno apskrities Aukštosios Panemunės, Babtų, Čekiškės, Garliavos, Jonavos, Kruonio, Lapių, Pakuonio, Pažaislio, Raudondvario, Rumšiškių, Seredžiaus, Vandžio galos, Veliuonos, Vilkiijos ir Zapyškio valsčiuose konfiskuoto žydų nekilnojamojo turto, t. y. 524 gyvenamųjų namų, 142 tvartų, 75 negyvenamųjų namų, 58 gyvenamųjų ir negyvenamųjų namų, 50 sandėlių, 27 malkinių, 26 kluonų, 13 sinagogų, 12 priestatų, 7 klėčių, 2 įmonių, 2 mokyklų, 2 rūšių, 1 namuko, 1 lauko virtuvės, 1 pastogės, 1 svirno, 1 daržinės, 1 skerdyklos, 1 sinagogos ir 1 namo, taip pat 58 žemės sklypų (43 sklypų bendras plotas 293,22 ha, kitų 15 sklypų plotas nežinomas) bendra vertė kartu su nedidele dalimi kilnojamojo turto vertės – 4 599 115 rb. Aplinkybė, kad Raudondvario valsčiaus savivaldybė žydų gyvenamuosius namus ir vasarnamius buvo įvertinusi bendra 1,5 mln. rb suma, bet nenurodžiusi, kas šį nekilnojamąjį turtą sudaro, leidžia manyti, kad 4 599 115 rb sumą galima laikyti verte, kuri atspindi dalį tikrosios Kauno apskrities valsčiuose konfiskuoto žydų nekilnojamojo turto vertės.

Dalis 1941 m. rugpjūtį ir rugsėjo pradžioje konfiskuoto žydų nekilnojamojo

turto buvo atiduota valdyti Kauno apskrities 254 gyventojams ir 5 įstaigoms (Altoniškių girininkijai, Plentų valdybai, Kauno maisto prekybai, Pažaislio kooperatyvui ir Valstybiniam ūkiui). Šis turtas anksčiau priklausė 207 žydams savininkams, žydų bendruomenėms ir žydų draugijai „Chevra kadiša“. Šį turtą sudarė 132,5 gyvenamojo namo, 92 tvartai, 33 sandėliai, 29 kluonai, 9 daržinės, 5 svirnai, 4 malkinės, 4 priestatai, 4 pašiūrės, 3 pirtys, 3 klėtys, 3 šopos, 2 namukai, 1 lauko virtuvė, 1 sinagogos kambarys, taip pat 1 sodas, 50,5 daržo (49 daržų bendras plotas 11,65 ha) ir 145 žemės sklypai (141 sklypo bendras plotas 895,3595 ha, kitų 4 sklypų dydis nežinomas).

Dalį nekilnojamojo turto, kuris anksčiau priklausė 140 žydų savininkų, žydų bendruomenėms ir žydų draugijai „Chevra kadiša“, 202 Kauno apskrities gyventojai valdė nuo-

mos sutarčių pagrindu. 58 nuomos sutartims būdinga tai, kad nuomos mokesčiai turėjo būti mokamas kas mėnesį. Bendra mokesčių suma – 3 293,8 rb (329,38 RM). 148 nuomos sutartims būdinga tai, kad valdytojai turėjo sumokėti mokesčių už visą nuomos laikotarpį. Bendra šių mokesčių suma – 69 292 rb (6929,2 RM). Vienoje nuomos sutartyje vietoj nuomos mokesčio buvo nurodyta paslauga – palaikyti švarą sinagogoje ir kituose pastatuose. 2 nuomos sutartyse nenurodytas nuomos mokesčio dydis. Nuomos sutarčių pagrindu buvo valdomas šis turtas: 75,5 gyvenamojo namo, 37 tvartai, 30 sandėlių, 19 kluonų, 8 daržinės, 4 priestatai, 4 pašiūrės, 3 klėtys, 3 šopos, 3 pirtys, 3 malkinės, 1 svirnas, 1 namukas, 1 sinagogos kambarys, taip pat 1 sodas, 49,5 daržo (48 daržų bendras plotas 11 ha) ir 77 žemės sklypai (73 sklypų bendras plotas 430,9193 ha, kitų 4 sklypų dydis nežinomas).

Nuorodos

¹ Ch. Dieckmann, S. Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 m. vasarą ir rudenį*, Vilnius, 2006, p. 51.

² V. Brandišauskas, „Lietuvos žydų turto likimas Antrojo pasaulinio karo metais“, *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.*, Vilnius, 2011, p. 473–498; to paties, „Žydų nuosavybės bei turto konfiskavimas ir naikinimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais“, *ibid.*, p. 499–510.

³ A. Bubnys, „Alfredo Rosenbergo operatyvinio štabo veikla Lietuvoje: žydų kultūros vertybių grobimas ir naikinimas“, *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.*, p. 511–536.

⁴ Ch. Dieckmann, *Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941–1944*, Göttingen, 2011, Band 2, S. 1022–1046.

⁵ A. Bubnys, „Žydų žudynės Kauno apskrityje 1941 m.“, *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.*, p. 166–193.

⁶ L. Truska, V. Vareikis, *Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje*, Vilnius, 2004, p. 269.

⁷ *Ibid.*, p. 304.

⁸ *Ibid.*, p. 306.

⁹ *Ibid.*, p. 269.

¹⁰ „Atstatoma laisva Lietuva“, *Į laisvę*, 1941, birželio 24, Nr. 1, p. 1.

¹¹ V. Brandišauskas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06–1941 09)*, Vilnius, 1996, p. 92–93.

¹² Kauno miesto ir apskrities viršininko 1941 m. liepos 1 d. įsakymai Nr. 1 ir Nr. 2, LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 183, l. 2, 4.

¹³ *Lietuvos laikinoji vyriausybė. Posėdžių protokolai*, Vilnius, 2001, p. 23.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, p. 21–24, 36–37, 88–90, 99–102, 107–108, 130–133; 1941 m. liepos 19 d. Prekybos ir viešojo maitinimo įmonių denacionalizacijos įstatymas, 1941 m. liepos 22 d. Pramonės denacionalizacijos įstatymas, LCVA, f. R-1436, ap. 1, b. 9, l. 115, 285.

¹⁶ V. Brandišauskas, „Žydų nuosavybės bei turto konfiskavimas ir naikinimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais“, p. 500.

¹⁷ L. Truska, *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo Lietuvoje raida*, Vilnius, 2005, p. 138–178.

¹⁸ Kauno apskrities viršininko 1942 m. kovo 10 d. raštas Pažaislio valsčiaus viršaičiui, LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 194, l. 68.

¹⁹ V. Brandišauskas, „Žydų nuosavybės bei turto konfiskavimas ir naikinimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais“, p. 499.

²⁰ R. Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt am Main, 1990, Bd. 1, S. 56–57.

²¹ Kauno miesto ir Kauno miesto burmistro įsakymas Nr. 15, LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 191, l. 182.

²² *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944). Сборник документов и материалов*, Иерусалим, 1991, с. 49.

²³ Kauno apskrities viršinininko 1941 m. rugsėjo 7 d. raštas Nr. 445 visiems valsčių viršaičiams, policijos nuovadų viršinininkams, LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 186, l. 37.

²⁴ *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944)*, с. 47–48.

²⁵ Kauno apskrities viršinininko 1941 m. rugpjūčio 19 d. raštas visiems Kauno apskrities valsčių viršaičiams, LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 191, l. 200.

²⁶ A. Panemunės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 193, l. 18.

²⁷ Aukštosios Panemunės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, Panemunės valsčiuose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio mėn. 20 d. valdė žydai, sąrašas, *ibid.*, l. 18; b. 191, l. 457, 458.

²⁸ Babtų valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 193, l. 40.

²⁹ Babtų valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, Babtų valsčiaus žydų tautybės turto ir skolų sąrašas, *ibid.*, l. 40, 41–41 a. p.

³⁰ 1941 m. rugsėjo 9 d. aktai, Sąrašas žemės ūkių, kuriuos iki 1941 m. birželio 20 d. valdė žydai Čekiškės valsčiuje, Čekiškės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 27 d. raštas Nr. 4132 Kauno apskrities viršinininkui, Čekiškės valsčiaus ribose esančio žydų turto sąrašas, *ibid.*, b. 191, l. 292–292 a. p., 295–295 a. p., 462, 463; b. 193, l. 13 a. p.–15 a. p.

³¹ Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 193, l. 20.

³² Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 19 d.–rugsėjo 25 d. sutartys, Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 8476 Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 191, l. 51–91 a. p., 332–361, 449, 504–508 a. p.

³³ Sąrašas Jonavos valsčiaus ribose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio 20 d. valdė žydai, Jonavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 20 d. raštas

Kauno apskrities viršinininkui, Žinios apie Jonavos mieste esantį buvusį žydų turta, 1942 m. vasario 7, 9 ir 10 d. nuomos sutartys, *ibid.*, l. 446; b. 193, l. 53, 54–56; b. 194, l. 113–126 a. p.

³⁴ Kruonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 193, l. 21.

³⁵ Kruonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. lapkričio 13 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, Sąrašas Darsūniškio miestelyje gyvenančių žydų ir kokius jie turėjo trobesius. Sąrašas pagamintas 1941–VIII-14, Sąrašas Kruonio miestelyje gyvenusių žydų ir kokius jie turėjo trobesius. Sąrašas pagamintas 1941–VIII-14, Sąrašas Kruonio valsčiaus ribose žydų, turinčių žemės ūkius. Sąrašas pagamintas 1941–VIII-14, *ibid.*, l. 21, 88–90.

³⁶ Lapių valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 12 d. raštas Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, l. 47.

³⁷ Lapių valsčiaus savivaldybės 1941 m. spalio mėn. raštas Nr. 3357 Kauno apskrities viršinininkui [gautas 1941 m. spalio 4 d.], 1941 m. lapkričio 20 d. ūkio nuomos sutartis, 1941 m. rugpjūčio 14 d. perėmimo aktas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Ginėnų kaimo gyventojų žydo Grinblato Jankelio, 1941 m. rugpjūčio 14 d. išvykusio gyventi į Vilijampolę, žydams skirtą rajoną, palikto turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Varluvos kaimo gyventojų žydo Grimblato Joselio, 1941 m. rugpjūčio 14 d. išvykusio gyventi į Vilijampolę, žydams skirtą rajoną, palikto turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Sargėnų kaimo ūkininko žydo Dembos ir Dembienės Godos, gyvenančių Vilijampolėje, esančio Lapių valsčiaus Sargėnų kaime turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Sargėnų kaime esančio žydų Joelsienės Basės ir Veršvovskio Solomo, gyvenančių Kauno miesto ribose, turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Milikonų kaime esančio Vilijampolės žydų draugijos „Chevra-Kadiša“ turto sąrašas, *ibid.*, b. 191, l. 460, 708, 709; b. 193, l. 48–52.

³⁸ Pakuonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Nr. 2313 Kauno apskrities viršinininkui, *ibid.*, b. 193, l. 45.

³⁹ Pakuonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Nr. 2313 Kauno apskrities viršinininkui, Pakuonio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 27 d. raštas Nr. 2967 Kauno apskrities viršinininkui, 1941 m. lapkričio 1 d., 1941 m. spalio 1 d. buto nuomos, 1941 m. rugsėjo 27 d. ūkio nuomos, 1941 m. spalio 1 d. buto-pleciaus nuomos, 1941 m. lapkričio 1 d. buto nuomos, 1941 m. spalio 1 d. buto

nuomos sutartis, *ibid.*; b. 191, l. 393, 459, 642, 645, 660, 695, 698.

⁴⁰ Pažaislio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 26 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 193, l. 31.

⁴¹ Pažaislio valsčiaus Rudmenos kaimo ūkininkų 1941 m. rugpjūčio 16 d. prašymas Kauno apskrities žemės tvarkytojui, Pažaislio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 3 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 191, l. 208, 448.

⁴² Raudondvario valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, Bendrajam skyriui, *ibid.*, b. 193, l. 46.

⁴³ Raudondvario valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 25 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 23.

⁴⁴ Raudondvario valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 1036 Kauno apskrities viršininkui, 1941 m. rugsėjo 24 d. aktas, 1941 m. rugsėjo 24 d. ūkio nuomos sutartis, *ibid.*, b. 191, l. 456, 515, 517.

⁴⁵ Rumšiškių valsčiaus valdybos 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 193, l. 43.

⁴⁶ Rumšiškių valsčiaus ribose esamo žydų nenaacionalizuoto turto sąrašas, *ibid.*, l. 44.

⁴⁷ Rumšiškių valsčiaus valdybos 1941 m. spalio 9 d. raštas Nr. 1275 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 191, l. 455.

⁴⁸ Seredžiaus valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 193, l. 24.

⁴⁹ Seredžiaus valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, Seredžiaus valsčiuose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio 20 d. valdė žydai, žinios, *ibid.*, b. 191, l. 454, 454 a. p.

⁵⁰ Vandžiolgalos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 193, l. 42.

⁵¹ Vandžiolgalos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 22 d. raštas Kauno apskrities valdybai, *ibid.*, l. 26.

⁵² Vandžiolgalos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 5160 Kauno apskrities viršininkui, Vandžiolgalos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 22 d. raštas Kauno apskrities valdybai, *ibid.*, b. 191, l. 453; b. 193, l. 26.

⁵³ Veliuonos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 9 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 193, l. 57.

⁵⁴ Veliuonos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 24 d. raštas Kauno apskrities viršininko įstaigos

Bendrajam skyriui, Veliuonos valsčiaus žydų tautybės asmenų, turinčių įvairaus turto, sąrašas, *ibid.*, l. 25, 58–59 a. p.

⁵⁵ B. Cvirkos 1944 m. spalio 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34255/3, l. 38.

⁵⁶ B. Cvirkos ir J. Sabaliausko 1944 m. spalio 25 d. akistatos protokolas, *ibid.*, l. 334 a. p.

⁵⁷ J. Sabaliausko 1944 m. spalio 21 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 246.

⁵⁸ Vilkijos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio mėn. raštas Kauno apskrities viršininkui [mėnesio diena nenurodyta, viršininko įstaiga raštą gavo 1941 m. rugpjūčio 15 d.], LCVA, f. R-1534, ap. 1, b. 193, l. 27.

⁵⁹ Vilkijos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 5 d. raštas Nr. 8019 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 191, l. 451.

⁶⁰ Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities valdybos Bendrajam skyriui, *ibid.*, b. 193, l. 28.

⁶¹ 1941 m. rugpjūčio 7 d. be valdytojo paliktų žemės ūkių turto įkainavimo aktai, Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 2 d. raštas Nr. 285 Kauno apskrities viršininkui, 1941 m. gruodžio 1 d. sutartis, *ibid.*, b. 191, l. 98–170 a. p., 450, 492.

⁶² Kauno apygardos komisaro 1941 m. gruodžio 30 d. raštas Kreislandwirtschaftsführeriui, *ibid.*, b. 194, l. 8.

⁶³ Kauno apskrities viršininko 1942 m. sausio 14 d. raštas visiems valsčių viršaičiams, *ibid.*, l. 11.

⁶⁴ Kauno apskrities viršininko 1941 m. rugsėjo 10 d. raštas Nr. 1551 visiems Kauno apskrities valsčių viršaičiams, *ibid.*, b. 191, l. 291.

⁶⁵ Kauno apskrities viršininko 1941 m. spalio 16 d. raštas Raudondvario valsčiaus viršaičiui, *ibid.*, l. 565.

⁶⁶ Aukštosios Panemunės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 13 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, Panemunės valsčiuose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio mėn. 20 d. valdė žydai, sąrašas, *ibid.*, l. 457, 458; b. 193, l. 18.

⁶⁷ Čekiškės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 12 d. raštas Kauno apskrities viršininko įstaigos Bendrajam skyriui, *ibid.*, b. 193, l. 12.

⁶⁸ Sąrašas žemės ūkių, kuriuos iki 1941 m. birželio 20 d. valdė žydai Čekiškės valsčiuje, Čekiškės valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 27 d. raštas Nr. 4132 Kauno apskrities viršininkui, Čekiškės valsčiaus ribose esančio žydų turto sąrašas, *ibid.*, b. 191, l. 462, 463; b. 193, l. 15 a. p.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ 1941 m. rugsėjo 9 d. aktas, *ibid.*, b. 191, l. 295–295 a. p.

⁷¹ 1941 m. rugsėjo 9 d. aktas, *ibid.*, l. 292–294.

⁷² Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. rugpjūčio 19 d.–rugsėjo 25 d. sutartys, Garliavos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 8476 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 51–91 a. p., 332–361, 449, 504–508 a. p.

⁷³ 1942 m. vasario 7, 9 ir 10 d. nuomos sutartys, *ibid.*, b. 194, l. 113–126 a. p.

⁷⁴ Sąrašas Jonavos valsčiaus ribose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio 20 d. valdė žydai, *ibid.*, b. 191, l. 446.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Kruonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. spalio 1 d. raštas Nr. 5723 Kauno apskrities viršininkui, Sąrašas Darsūniškio miestelyje gyvenančių žydų ir kokius jie turėjo trobesius. Sąrašas pagamintas 1941-VIII-14, Sąrašas Kruonio valsčiaus ribose žydų, turinčių žemės ūkius. Sąrašas pagamintas 1941-VIII-14, *ibid.*, l. 447; b. 193, l. 89, 90.

⁷⁷ Lapių valsčiaus savivaldybės 1941 m. spalio mėn. raštas Nr. 3357 Kauno apskrities viršininkui [gautas 1941 m. spalio 4 d.], 1941 m. lapkričio 20 d. ūkio nuomos sutartis, 1941 m. rugpjūčio 14 d. perėmimo aktas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Ginėnų kaimo gyventojų žydo Grinblato Jankelio, 1941 m. rugpjūčio mėn. 14 d. išvykusio gyventi į Vilijampolę, žydams skirtą rajoną, palikto turto sąrašas, Varlupos kaimo gyventojų žydo Grimblato Joselio, 1941 m. rugpjūčio 14 d. išvykusio gyventi į Vilijampolę, žydams skirtą rajoną, palikto turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Sargėnų kaimo ūkininko žydo Dembos ir Dembienės Godos, gyvenančių Vilijampolėje, esančio Lapių valsčiaus Sargėnų kaime turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Sargėnų kaime esančio žydų Joelsienės Basės ir Veršovskio Solomo, gyvenančių Kauno miesto ribose, turto sąrašas, 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lapių valsčiaus Milikonų kaime esančio Vilijampolės žydų draugijos „Chevra–Kadiša“ turto sąrašas, *ibid.*, b. 191, l. 460, 708, 709; b. 193, l. 48–52.

⁷⁸ Pakuonio valsčiaus savivaldybės 1941 m. rugpjūčio 11 d. raštas Nr. 2313 Kauno apskrities viršininkui, Pakuonio valsčiaus viršaičio 1941 m. rugsėjo 27 d. raštas Nr. 2967 Kauno apskrities viršininkui, 1941 m. lapkričio 1 d., 1941 m. spalio 1 d. buto nuomos, 1941 m. rugsėjo 27 d. ūkio nuomos, 1941 m. spalio 1 d. buto-plečiaus nuomos, 1941 m. lapkričio 1 d. buto nuomos, 1941 m. spalio 1 d. buto nuomos sutartis, *ibid.*, b. 191, l. 393, 459, 642, 645, 660, 695, 698; b. 193, l. 45.

⁷⁹ Pažaislio valsčiaus Rudmenos kaimo ūkininkų 1941 m. rugpjūčio 16 d. prašymas Kauno apskrities žemės tvarkytojui, Pažaislio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 3 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 191, l. 208, 448.

⁸⁰ Raudondvario valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 1036 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 456.

⁸¹ 1941 m. rugsėjo 24 d. ūkio nuomos sutartis, *ibid.*, l. 517.

⁸² 1941 m. rugsėjo 28 d. nuomos mokestis, *ibid.*, l. 516.

⁸³ Rumšiškių valsčiaus valdybos 1941 m. spalio 9 d. raštas Nr. 1275 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 455.

⁸⁴ Seredžiaus valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Kauno apskrities viršininkui, Seredžiaus valsčiuose esančių ūkių, kuriuos š. m. birželio 20 d. valdė žydai, žinios, *ibid.*, l. 454, 454 a. p.

⁸⁵ Seredžiaus valsčiaus, Seredžiaus miestelio žydų tautybės asmenų bulvių ir daržų išnuomavimo miestelio gyventojams paskirstymo ir įkainavimo sąrašas, *ibid.*, l. 312–313.

⁸⁶ Vandžiolgalos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 4 d. raštas Nr. 5160 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 453.

⁸⁷ 1941 m. rugpjūčio 25 d. ūkio nuomos sutartis, *ibid.*, l. 93.

⁸⁸ 1941 m. rugpjūčio 25 d. sodo nuomos sutartis, *ibid.*, l. 96.

⁸⁹ Vilkijos valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 5 d. raštas Nr. 8019 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 451.

⁹⁰ Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 2 d. raštas Nr. 285 Kauno apskrities viršininkui, 1941 m. gruodžio 1 d. nuomos sutartis, *ibid.*, l. 450, 492.

⁹¹ 1941 m. rugpjūčio 7 d. be valdytojo palikto žemės ūkio turto įkainavimo aktas, Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 2 d. raštas Nr. 285 Kauno apskrities viršininkui, *ibid.*, l. 116–117, 450.

⁹² Zapyškio valsčiaus viršaičio 1941 m. spalio 2 d. raštas Nr. 285 Kauno apskrities viršininkui, 1941 m. gruodžio 1 d. sutartis, *ibid.*, l. 450, 492.

⁹³ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1944 m. rugpjūčio 20 d. įstatymas dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo, *ibid.*, f. R-758, ap. 2, b. 4, l. 1.

Alfредas Rukšėnas

THE FEATURES OF THE STORY OF PROPERTY OF JEWS FROM KAUNAS COUNTY PARISHES DURING NAZI OCCUPATION IN LITHUANIA (1941–1944): CONFISCATION AND OWNERSHIP OF THE IMMOVABLE PROPERTY

Summary

The subject of the research is the history of property of Lithuanian Jews from Kaunas county parishes during the period of occupation by military forces of Nazi Germany (1941–1944). This time period is valued as a period in Lithuanian history, during which the occupational Nazi authorities performed a reform on Jewish property. It is stated in this study that the expression of the Jewish property reform was visible in the activity of the LAF (Lithuanian Activist Front) operated in Berlin as well, this organization used to invite the people of this country to prepare themselves and when appropriate time comes to commence the Jewish property reform, i.e., to take the property into their own hands, while the Jews themselves had to be expelled from Lithuania. It is argued that the expression of this idea, as well as the circumstances that the projects of formation of the Provisional Government of Lithuania were generated by headquarters of the LAF in Berlin, that in the laws on denationalization drafted by the Government, owners of Jewish origin are valued as persons to whom the property nationalized during the Soviet times would not be returned allows assuming that the Provisional Government had chosen the path of the Jewish property reform. The fact that LAF in Berlin and the Provisional Government of Lithuania intended to involve themselves into organizing this reform denies the circumstance that Nazi authorities had had an influence on their activity. It is stated that the fact that during the period under rule of president Antanas Smetona (1927–1940) there were city reform, i.e. Jewish property reform, opponents and supporters, who had not been influenced by a factor of alien authorities, also the factor of opposing activity shown by president A. Smetona towards a reform concerning Jewish property allows assuming that among members of the LAF in Berlin and the Provisional Government of Lithuania there could be persons who opposed and who supported the Jewish property reform. Lithuanian version of this reform did not have any continuity, because the Nazi authorities recognized neither independence announced by the rebels nor the Provisional Government of Lithuania with its policy to be implemented. Due to pressure exerted by the Nazi, both the Provisional Government and the LAF were forced to terminate their activity.

It is stated in the article that the Nazi used the Holocaust in order to execute a reform concerning control over Jews property. It is emphasised therein that confiscation of the property of the Jews from Kaunas county is directly linked

to the process of establishment of ghettos that took place in the parishes of Kaunas county and started on August the 7th in 1941. Under leadership of Kaunas Circuit Commissar Arnold Lentzen, who requested and engaged officers from Lithuanian municipalities and police units, in August of 1941 and at the beginning of September of that year, immovable property owned by more than 445 owners Jews and Jewish communities was confiscated. This operation took place in Kaunas county parishes of Aukštoji Panemunė, Babtai, Čekiškė, Garliava, Jonava, Kruonis, Lapės, Pakuonis, Pažaislis, Raudondvaris, Rumšiškės, Seredžius, Vandžiogala, Veliuona, Vilkija and Zapyškis. The property consisted of 620 residential houses, 209 cattle-sheds, 79 storage units, 75 non-residential houses, 58 residential and non-residential houses, 45 grain sheds, 30 wood sheds, 17 barns, 16 extensions, 15 synagogues, 11 equipment sheds, 10 granaries, 4 sheds, 3 shops, 3 bathhouses, 3 water mills, 2 small houses, 2 cellars, 2 schools, 2 enterprises, 1 shelter, 1 outdoor kitchen and 1 slaughterhouse. Total area of confiscated land parcels – 1 020,9926 ha. Also, 82 vegetable gardens were confiscated (total area of 49 vegetable gardens was 11.65 ha, while that of 31 vegetable gardens – 29 683 square metres). It has been established that the part of the value of this property was 4 599 115 rubbles.

It is stated in the article, that after this confiscation, the story of immovable property of Jews from Kaunas county parishes goes in direction not related to genocide of Jews and its constituents either. It has been established that a part of immovable property confiscated from Jews in 1941–1942 was handed over and then owned by 254 residents of Kaunas county and 5 offices Altonišio forestry unit, Board for Highways (*Plenty valdyba*), Kaunas Food Trade Unit (*Kauno maistprekyba*), Pažaislio cooperative society and State Economy institution (*Valstybės ūkis*). This property used to belong to 207 owners of Jew origin, Jewish communities and *Chevra Kadisha*, an organization of Jewish men and women. The property owned consisted of 132,5 residential houses, 92 cattle-sheds, 33 storage units, 29 grain sheds, 9 barns, 5 granaries, 4 extensions, 4 sheds, 4 wood sheds, 3 bathhouses, 3 equipment sheds, 3 shops, 2 small houses, 1 outdoor kitchen, 1 synagogue room, as well as 1 garden, 50.5 vegetable gardens (total area of 149 vegetable gardens was 11.65 ha) and 145 land parcels (total area of 141 parcels was 895.3595 ha, the area of another 4 parcels remains unknown).